

Abstract

Creator of culture or service institution?

A study of the public library's task in Swedish society today.

The subject of this thesis is to ascertain the task of the public library in Swedish society today according to the employer, that is the State and the municipalities, and according to the public library itself. The thesis also tries to establish as to what extent these different actors share the same view of the task.

To this purpose I have studied the library law, the target reports of municipal authorities and public libraries, and made interviews with public library representatives during the autumn of 2001. The particular consideration of this paper is whether the task is being described in active, culture making terms or in passive, service functionary terms.

Initially, I describe the task according to the library law. Thereafter the task is discussed in relation to how it is expressed in target reports from individual municipalities and public libraries instructions and guidelines, as well as by the library representatives. Finally I analyse the written directions given by the employers and what is expressed in the libraries own target reports and in the interviews.

In conclusion, it can be said that it is a very complex picture that emerges regarding how the task of the public library is understood and interpreted. This is definitely in contrast to the prevailing administrative school of thought which teaches that the mission and targets of public administration and publicly funded service institutions should be restricted, well defined and clear. Whether the complexity of purpose and aims described is a weakness or an asset remains to be seen.

One thing, however, which is rather obvious is that the library is more than before seen as a centre of public information.

Förord	4
1. Inledning	5
2. Syfte och frågeställningar	6
2.1 Avgränsningar	6
3. Material och metod	8
4. Litteraturgenomgång	10
4.1 Biblioteket och demokratin	10
4.2 Biblioteket och politiken	11
4.3 Kvalitetsaspekten och värdediskussionen	13
4.4 Bibliotekets identitetskapande roll	15
4.5 Biblioteket och informationsteknologin	16
4.6 Kommentar	18
5. Bibliotekslagen	19
5.1 Tolkning av folkbibliotekets uppdrag enligt bibliotekslagen	19
5.1.1 Bibliotekets innehåll och kvalitet	20
5.1.2 Kulturarvet	21
5.1.3 Ansvar	21
5.1.4 Sammanfattning	22
5.2 Debatt om och reaktioner kring lagen	22
5.2.1 Varför är lagen så vag?	23
5.2.2 En lag om existens, inte innehåll	23
5.2.3 Upphäv eller revidera lagen!	23
5.2.4 Sammanfattning	24
6. Folkbiblioteken - en kommunal angelägenhet	25
6.1 Utdrag ur kommunernas måldokument	25
6.2 Tolkning av folkbibliotekets uppdrag enligt kommunernas måldokument	29
6.3 Sammanfattning	31
7. De enskilda folkbibliotekens måldokument	33
7.1 Tolkning av bibliotekets uppdrag enligt de enskilda folkbibliotekens måldokument	35
7.2 Sammanfattning	37
8. Folkbibliotekets uppdrag enligt företrädarna för de enskilda biblioteken	38
8.1 Biblioteket som utbildningsbärare	38
8.2 Biblioteket som kunskapsförmedlare	39
8.3 Verksamhetsstrategier för att uppfylla bibliotekets uppdrag	40
8.4 Vad är bibliotekets primära uppgift och vad ska man prioritera?	40
8.5 ”Dom är här för att det är varm och gratis och man kan hoppa lite i dom mjuka sofforna.”	42
8.6 ”Visst håller man en viss ribba, men den är sänkt”	42
8.7 Bibliotekslagens betydelse samt relationen till politikerna	44
8.8 Sammanfattning	44
9. Analys	46
9.1 Det statliga och kommunala uppdraget	47
9.2 Uppdraget enligt biblioteken	50
9.3 Samstämmighet och/eller motsättningar hos uppdragsgivare och uppdragstagare	52
10. Sammanfattning/konklusion	55
Källor och litteratur	58
Bilaga 1	60
Bilaga 2	61

Förord

Sommaren 2001 arbetade jag en kort period på biblioteket i Lomma. Varje dag satt en grupp pojkar i högstadieåldern vid bibliotekets datorer och spelade spel på Internet. De satt vid datorerna hela dagarna. De dagar då datorerna inte fungerade gick pojkarna inte in på biblioteket. Jag fick uppfattningen att för dessa pojkar fungerade biblioteket snarast som ett Internet-café, det var gratis tillgång till Internet som var det fina med biblioteket. Jag började fundera över de olika roller biblioteket kan spela i människors liv. Tankarna lekte med bibliotekets roll som skapare, bevarare, förmedlare, fostrare och bärare av kultur.¹

Senare samma sommar kunde man i Sydsvenska Dagbladet följa en insändardebatt vilken hade sin upprinnelse i att ett par moderata politiker i en insändare menade att ”lyx som bibliotek ska inte skattefinansieras”². Debatten gjorde att mitt intresse väcktes för hur våra beslutsfattare ser på bibliotekets uppdrag i samhället.

¹ Begreppet "kultur" ska här förstås i vid bemärkelse av mänsklig aktivitet och samhällsanda dvs gemensamma värderingar, kognitiva system, världsbild och värdemönster.

² SDS 2001-08-13

1. Inledning

Vi har sedan den 1 januari 1997 en bibliotekslag i Sverige. En bibliotekslag är en markering från statsmakternas sida att biblioteken är viktiga och ett uttryck för hur samhället vill att biblioteksverksamheten skall vara.

De senaste årtiondena har det offentliga biblioteket varit föremål för en hel del debatt och åsikterna om vilken roll det ska spela i samhället har växlat från sjuttioalets ”offentliga vardagsrum”, åttio- och nittioalets marknadsinriktade ”kunden i centrum” strategi med utlåningsstatistiken som ledstjärna, till motreaktioner som pläderar för bibliotekets bildande och kulturfostrande roll.

Biblioteket kan ses som en produkt av den kultur det befinner sig i. Dess förhållande till denna kultur är inte entydigt. Dels kan biblioteket ses som ett passivt ”resultat” av kulturen, dvs som ett kulturellt fenomen skapat av en viss tid och i ett visst samhällsklimat. Dels kan biblioteket ses som en aktiv medskapare på den kulturella arenan, där det ingår i en pågående samhällelig process.

En viktig aspekt för denna uppsatts, är vilket uppdrag de enskilda biblioteken ser sig ha.

I uppsatsen kommer särskild vikt att läggas vid om de definierar sitt uppdrag i aktiva eller passiva termer. Med passiv uppdragsdefinition menas här att biblioteket svarar på ett befintligt behov i det omgivande samhället. Med aktiv uppdragsdefinition menas att biblioteket har ett uppdrag att medvetet påverka det omgivande samhället. Att ha en återkommande, levande diskussion om vilket uppdrag biblioteket har måste anses vara av stort värde eftersom man då blir medveten om *vad* man gör och *varför*. Resultatet av diskussionen bestämmer på vilken nivå man lägger ribban och vilket innehåll bibliotekets verksamhet ska ha.

Jag menar att den syn företrädarna för biblioteket har på dess uppdrag är mycket viktig då den genomsyrar deras agerande och ligger till grund för hur biblioteket bygger, organiserar och bedriver sin verksamhet.

Inledningsvis beskriver jag folkbibliotekets uppdrag enligt bibliotekslagen. Därefter behandlas uppdraget såsom det kommer till uttryck i de enskilda kommunernas och folkbibliotekens måldokument, samt i intervjuer med företrädare för biblioteken.

Slutligen analyserar jag de skriftliga direktiven från uppdragsgivarna och det som sägs i bibliotekens egna målformuleringar och i intervjuerna, samt resonerar kring de resultat jag identifierat.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att utröna vilket uppdrag folkbiblioteket har i samhället idag, dels enligt uppdragsgivarna, dvs stat och kommun, dels enligt folkbiblioteken själva.

Huvudfrågorna för denna uppsats är:

Vad säger lagen om folkbibliotekets uppdrag i samhället?

Vilket uppdrag ges folkbiblioteket i de kommunala måldokumenterna?

Hur uppfattar och axlar det enskilda folkbiblioteket sitt uppdrag?

I vilken utsträckning har uppdragsgivarna och biblioteken samma syn och uppfattning?

2.1 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar svenska folkbibliotek och inriktar sig på tre aktörer: uppdragsgivarna, dvs stat och kommun, och ”utförarna” biblioteken. Dock växlar jag i framställningen mellan begreppen ”biblioteket” och ”folkbiblioteket”. Anledningen till detta är enbart att texten ska flyta bättre och vara lättare att läsa.

Vad gäller bibliotekslagen kommer jag, även om jag till en del berör de propositioner och vissa förarbeten som föregick den, inte att uppehålla mig vid historiken eller gå djupare in på turerna kring tillblivelsen av lagen. Fokus för uppsatsen ligger på hur det enskilda biblioteket uppfattar sitt uppdrag och svarar upp mot kommunala måldokument samt bibliotekslagen, men förarbetena till lagen är viktiga och jag kommer att referera till dem där det är relevant. De som är intresserade av litteratur som berör tillkomsten av och bakgrunden till bibliotekslagen kan med fördel läsa någon av följande magisteruppsatser:

*Vägen till en bibliotekslag i Sverige*³, *Behöver vi en svensk bibliotekslag? En studie kring kulturutredningens förslag*.⁴ eller *En svensk bibliotekslag!*⁵

Jag behandlar och använder mig av lagen sådan den är idag i sitt befintliga skick.

De avgränsningar jag gjort i fråga om kommuners och biblioteks geografiska spridning och antal är, för en uppsats av den här storleken, helt och hållet av praktisk natur. Biblioteken och kommunerna som är undersökta är valda med tanke på att intervjuerna skulle vara möjliga att genomföra inom de tidsramar som fanns. Faktorer som bibliotekets storlek, vilket politiskt parti som är i majoritet i kommunen, hur befolkningsstrukturen ser ut etc, har inte beaktats då jag anser dem vara av mindre intresse för denna uppsats syfte. Däremot ställer det intressanta följdfrågor som kan ligga till grund för en uppsats: Vilka faktorer påverkar bibliotekets syn på sitt uppdrag i samhället? Har den politiska majoriteten, kommunens organisation, befolkningsstrukturen eller bibliotekets storlek betydelse för hur biblioteket uppfattar och axlar sitt uppdrag? Det är dock en annan undersökning.

Jag har uteslutande arbetat med material från huvudbibliotek, samt valt att intervjua personer med chefsbefattning, eller i verksamhetsansvarig position, som representanter för bibliotekens linje och hållning. Intervjupersonerna är verksamma i några av de kommuner som ingår i undersökningen, men för övrigt har inga andra hänsyn tagits i urvalet av dessa

³ Häggström L, Renberg U, BHS 1998:58

⁴ Håmark M, BIVIL 1997:14

⁵ Herder M, BHS 1988:33

annat än att de skulle vara tillgängliga inom tidsramen för denna uppsats materialinsamlingsfas.

Då jag undersöker ett begränsat antal kommuner och bibliotek, kan det inte bli tal om någon helhetsbild eller heltäckande undersökning. Alltså kan man inte dra några generella slutsatser utifrån mitt material, men förhoppningsvis ändå belysa en problematik på ett intressant sätt.

3. Material och metod

Undersökningen baseras på bibliotekslagen, måldokument från tio skånska kommuner och bibliotek, samt intervjuer gjorda med en verksamhetsansvarig och tre bibliotekschefer i Skåne under oktober 2001. För att få en inblick i, och förståelse för, de intentioner som ligger bakom bibliotekslagen, har jag studerat de propositioner och offentliga utredningar som föregick den.

Andra källor jag använt mig av är motioner, artiklar, ledare, debattartiklar i bibliotekstidskrifter, biblioteks- och informationsvetenskaplig litteratur, uppsatser, insändare, biblioteks och kommuners hemsidor.

Jag använder mig av kvalitativ undersökningsmetod. Som redskap för att tolka lagen och måldokumentet, använder jag mig av fyra frågor, av vilka jag lånat de tre första från Hansson (1997)⁶ obetydligt omformulerade för att passa mitt syfte:

- Finns det något eller några övergripande perspektiv i dokumenten, i så fall vilket eller vilka?
- I vilka termer talar de om folkbiblioteken?
- För vad sägs folkbiblioteken verka, vilka positiva värden lyfts fram?
- Vilka uppdrag har folkbiblioteket?

Jag har valt att använda mig av så kallad ”fokuserad intervju”⁷, vilket innebär att jag arbetar med ett mycket begränsat antal relativt stora och öppna frågor, dels som grund och struktur för ett samtal snarare än en regelrätt intervju, dels för att inte påverka svaren för mycket utan låta intervjupersonen formulera sig fritt. Intervjufrågorna redovisas som bilaga 1.

Den kvalitativa intervjumetoden kan medföra en del problem, vilka man bör vara medveten om när man genomför sin undersökning, samt när man redovisar och analyserar sitt material. Mängden information är t ex ofta stor och ostrukturerad. Det finns också alltid en risk att man får en viss skevhet i resultaten beroende på flera faktorer som t ex vilket förhållande intervjuare och respondent står i till varandra. Respondenten kan ha omedvetna motiv för att berätta vissa saker och undanhålla andra etc.

Problematiskt är vidare missförstånd, inringandet av den delade innebörden hos ett uttryck samt förståelsen av en dittills gömd innebörd eller undermening. Sådana problem löser man emellertid oupphörligen till vardags, och metoderna där är i princip tillämpliga även vid mer vetenskapliga datainsamlingar.⁸

Fördelen med intervjumetoden är att både respondent och intervjuare direkt kan ställa följdfrågor, be om bekräftelse eller förtydligande, och på så vis minska risken för missförstånd. Helt kan man dock aldrig skydda sig mot eller undvika missförstånd och feltolkningar. Det man kan göra är att bemöda sig om att skapa förtroende och en positiv stämning vid intervjutillfället samt vara uppmärksam på sig själv så att man inte försöker påverka respondenten eller ge mer tyngd åt sådant som man själv tycker är viktigt. ”Skevhet ska undvikas och man måste lägga ner mycket energi på detta. Om man själv har

⁶ Hansson 1997, s 71

⁷ Bell 2000, s 122

⁸ Eneroth 1984, s 90

starka åsikter om något av det som intervjun handlar om, måste man vara särskilt vaksam.”⁹

⁹ Bell 2000, s 127

4. Litteraturgenomgång

Jag har inte lyckats finna någon tidigare forskning som direkt behandlar spänningsområdet mellan de enskilda folkbibliotekens syn på sitt uppdrag i samhället och uppdraget så som det kommer till uttryck i bibliotekslagen och kommunala måldokument. Det finns dock en del arbeten som haft betydelse för den undersökning jag gör i och med att de behandlar folkbibliotekets uppdrag och roller i olika avseenden. De arbeten jag valt att redovisa här är följande:

Kulturens vägar av Sven Nilsson (1999), beskriver kulturlivets och kulturpolitikens utveckling och etablering i Sverige från 1600-talet och framåt.

Bibliotek - mötesplats i tid och rum (2000), framställd av SAB:s demokratigrupp (i vilken ingår personer från olika yrkesgrupper och akademiska discipliner) behandlar folkbibliotekets roll i, och betydelse för, demokratin.

Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen (1995), redaktör Lars Höglund, undersöker biblioteken kontra utvecklingen och ökningen av informationsteknik, informationsutbud och behov.

Folkbibliotekens ideologiska förändring speglad i två statliga utredningar, av Joacim Hansson (1997), en komparativ studie av 1911 års Folkbiblioteksutredning och 1995 års Kulturutredning, vilken syftar till att undersöka den ideologi som ligger bakom folkbibliotekens verksamhet.

Därutöver tar jag upp Statens Offentliga Utredning från 1984, *Folkbibliotekens framväxt i Sverige*, samt från 1995, *Kulturpolitikens inriktning*.

Jag kommer i det följande att göra en tematisk genomgång av bibliotekets uppdrag och roller i samhället så som de framställts och behandlats i ovan nämnda arbeten. De teman jag delat in avsnittet i är de som utkristalliserat sig vid genomläsningen av litteraturen.

4.1 Biblioteket och demokratin

Folkbibliotekets nära förhållande till, beroende av och betydelse för demokratin lyfts genomgående fram i de arbeten jag studerat. Sven Nilsson beskriver i *Kulturens Vägar*, hur uppbyggnaden av folkbiblioteken politiskt sett varit knuten till de grupper som genom det demokratiska genombrottet fick ett avgörande politiskt inflytande. Det finns en rak linje mellan det demokratiska genombrottets samhälle och de moderna folkbiblioteken, förklarar han.

Demokratin är det centrala ansvaret för biblioteken, menar Göran Greider i sin artikel *Biblioteket, demokratin och kulturen*, vilken ingår i boken *Bibliotek - mötesplats i tid och rum*.

Folkbibliotekets huvudansvar ligger i detta att ge en grund för att demokratin fungerar. Det ansvaret innefattar ett ansvar även för skönlitteraturen, givetvis, eftersom läsandet är bra för den demokratiska kulturen i ett land. Men till biblioteket ska man kunna gå för att få reda på något viktigt som sker i rikspolitiken eller i kommunen, få fram lag-förslag, offentliga utredningar och så vidare. Detta är ett minimumkrav på folkbiblioteket. Biblioteket är också den plats i demokratin där en sorts allmänintresse bör råda.¹⁰

¹⁰ Greider 2000, s 91-92

Mikael Löfgren, som också medverkar i boken *Bibliotek - mötesplats i tid och rum*, tar i sitt bidrag *Frizon för alla* upp bibliotekets betydelse för demokratin i egenskap av sin möjlighet att just fungera som en frizon för alla. Utan gemensam spelplan, menar han, förlorar medborgarna möjligheten att påverka de grundläggande spelreglerna. ”Då blir politiken en angelägenhet enbart för politiker, ett makt- och kunskapsföretagande till vilket vi andra har att förhålla oss som de konsumenter som vi då har reducerats till.”¹¹ Det viktiga, slår Löfgren fast, är inte att ”biblioteken är en del av den offentliga sektorn, utan just att biblioteken hör till de institutioner och platser i samhället som varken är privata i betydelsen intima eller i betydelsen underkastade marknadens lagar. De är något tredje: frizoner öppna för alla.”¹²

I den komparativa analys som Joacim Hansson gör av 1911 års Folkbiblioteksutredning och 1995 års Kulturutredning framträder också folkbibliotekets betydande demokratiska uppdrag.

Bilden av folkbiblioteket som en institution vars bärande tanke är att föra fram och representera några av de mest grundläggande demokratiska idealen samt betonandet av folkbiblioteket som en institution som står över alla sociala och politiska gränsdragningar i samhället, är något som mycket kraftigt binder samman de båda utredningarna, menar han.

Det demokratiska perspektivet i utredningarna består enligt Hansson av två komponenter varav det ena talar om att biblioteket ska motverka ojämlikhet i samhället vad gäller tillgång till litteratur och det andra talar om bibliotekets uppgift att värna rätten till fri tillgång till information. Biblioteket beskrivs vidare ha potential för att verka för ett utjämnande av de klyftor som alltmer splittrar befolkningen i grupper som har eller inte har tillgång till den nödvändiga samhällsinformationen. Biblioteket får här ett tydligt och aktivt demokratiuppdrag vari också ett informationsuppdrag ingår.

4.2 Biblioteket och politiken

Kommunerna ansvarar för folkbiblioteken. Under sextio- och sjuttioalet expanderade folkbiblioteksverksamheten kraftigt som en följd av kommunreformerna. I de flesta kommuner byggde man nya bibliotek och rustade upp filialer, mediabeståndet ökade och utlåningen steg. Politiskt fick folkbiblioteken sin primära hemvist i den kulturpolitik som växte fram under början av 70-talet. Kärvare tider både ekonomiskt och politiskt var dock vad som väntade biblioteken under 90-talet. Sven Nilsson beskriver hur biblioteksfrågorna hamnade i bakgrunden i den nya kulturpolitiken därför att de betraktades som ”färdiga” och därmed mindre politiskt intressanta; andra frågor kom i förgrunden.”¹³

Göran Widebäck tar också i sin uppsats *Folkbibliotekens verksamhetslogik* upp relationen kommun - folkbibliotek och beskriver där hur den kommunala ekonomin stegvis förskjutits från att vara en ”givandets” ekonomi till att bli en ”prestationsorienterad” ekonomi enligt principen ”värde-för-pengarna” vilket enligt honom påverkat folkbibliotekens verksamhet. Folkbiblioteken tvingas redovisa sin verksamhet, vilket egentligen inte är något nytt säger han. Nytt är däremot det faktum att folkbiblioteket i många kommuner betraktas som en del av en förvaltning och inte som en fristående enhet. Biblioteken får, när de inordnas i fritids-förvaltningar och skolförvaltningar, svårt att hävda sina intressen, menar Widebäck.

¹¹ Löfgren 2000, s 62

¹² Löfgren 2000, s 62

¹³ Nilsson 1999, s 211

Organisationsförändringen och de nya ekonomiska spelreglerna verkar i kombination. När regeln om värde-för-pengarna får ökad betydelse kommer också ansvarsförhållandena att göras tydligare. Ansvar kan svårligen diskuteras meningsfullt om inte området för vilket ansvaret gäller är klart definierat. Det innebär att fritidsförvaltningens och skolförvaltningens område kommer att bestämmas klarare än förut. Gränserna görs tydligare. För folkbibliotekets del blir också de bibliotek alternativa verksamheterna tydliggjorda. De för folkbiblioteket förhärskande traditionen att ”göra allt för alla” blir i detta läge mycket tung att bära.¹⁴

Frågan är alltså om biblioteket kommer att kunna fortsätta axla uppdraget att ”göra allt för alla”.

Joacim Hansson menar att hela kulturpolitiken har ett makt och ansvarsperspektiv som är decentralistiskt. Kulturutredningen från -95 slår kort och gott fast att ”folkbiblioteken är en kommunal angelägenhet.”¹⁵

Statens förhållande till folkbiblioteken reduceras till frågan om det ska skapas någon reglering som ger ett grundläggande skydd för bibliotekens verksamhet, utan att gå över gränsen mot det kommunala självstyret, vilket måste respekteras.¹⁶

Hansson menar vidare att man i kulturutredningen använder sig av ett vittomfattande kulturbegrepp vad gäller biblioteksverksamheten (dvs kultur är mer än det som identifieras som ”estetiskt”) och att utredningen tar sin utgångspunkt i ett tydligt demokratiskt perspektiv, ”som inte bara ligger till grund för vad som ses som folkbibliotekens centrala uppgift, att värna kulturell mångfald och yttrandefrihet, utan också på ett praktiskt plan är det som överhuvudtaget motiverar ett statligt intresse för folkbibliotekens verksamhet.”¹⁷

Hansson beskriver fortsättningsvis hur bibliotekets politiska funktion förändrats till att bli en kulturinstitution bland andra, och han menar att man i 1995 års kulturutredning jämför folkbiblioteken med t ex turism.

Den senaste statliga markeringen om vad man vill med folkbiblioteken och hur man ser på deras roll i samhället formulerades i 1995 års kulturutredning (SOU 1995:84). Att utredarna, som är flera, mestadels ledamöter i riksdagen från samtliga där representerade partier, vänder sig till chefen för kulturdepartementet är just ett tecken på den utveckling som skett med avseende på bibliotekens politiska och ideologiska funktion. I utredningen behandlas folkbiblioteket som en bland andra kulturinstitutioner och former jämte teater, film, musik, dans, museer, turism etc.¹⁸

Även om biblioteken inte fick något lagstadgat skydd förrän 1997 så har det under hela 1900-talet funnits ett tydligt statligt intresse för folkbiblioteken. Kommunerna ansvarar för folkbiblioteken, men i och med bibliotekslagen har statsmakterna visat att biblioteken även är en statlig angelägenhet vilken man värnar om genom att tillgripa ett av de styrmedel man har dvs normbildning i form av lagstiftning. När existensen väl garanterats lämnas kommunerna i övrigt stor tolkningsfrihet och stort handlingsutrymme.

Folkbiblioteket har i utredningen två funktioner, menar Hansson. ”Dels som en institution med ett kulturpolitiskt egenvärde, dels som en av de institutioner som bidrar till att förverkliga den statliga litteraturpolitiken.”¹⁹

¹⁴ Widebäck 1995, s 168

¹⁵ Hansson 1997, s 78

¹⁶ Hansson 1997, s 78

¹⁷ Hansson 1997, s 78

¹⁸ Hansson 1997, s 77

¹⁹ Hansson 1997, s 77-78

4.3 Kvalitetsaspekten och värdediskussionen

Under nittioalet förekom det en hel del debatt om biblioteksverksamheten. Bibliotekens utlåningssiffror beskrevs vara i kris och som botemedel föreslogs olika marknadsinriktade projekt bland annat det så kallade Gök-projektet vilket gick ut på att sätta kunden i centrum.²⁰ Ska biblioteket ge folk vad de vill ha eller vad de behöver?

Göran Widebäck talar i sin uppsats, *Folkbibliotekets verksamhetslogik*, om folkbibliotekets två värdeskapande processer, vilka delvis är sammankopplade. Dels är det beredskapsdelen, dvs skapandet och upprätthållandet av ett mediabestånd. ”Den kapacitet som mediabeståndet utgör har ett självständigt värde. Den representerar en beredskap inför en ev. önskan om ett lån. Men den representerar också en tillgång till viss litteratur som finns oberoende om den utnyttjas eller ej.”²¹ Detta kallar Widebäck för ett närhets- eller tillgänglighetsvärde. Den andra delen är verksamhetsdelen där kapaciteten utnyttjas t ex i form av lån. Att märka, säger han, är att beredskapsdelen kostnadsmissigt dominerar över den verksamhetsdel där kapaciteten utnyttjas.²²

Göran Greider menar i sin artikel *Biblioteket, demokratin och kulturen* att man i biblioteksdebatten kan skönja två spår, dels det nyliberala där bibliotekarien reducerats till försäljare och bibliotekets första ansvar är att serva den enskilde kunden, dels ”Tant Brun-idealet”²³, ett konservativt uppfostringsideal med en traditionell och gammaldags syn på vilken kultur som är värd någonting.

Utlåningsstatistiken blev plötsligt viktigare än något annat. Man kan med viss överdrift kalla det för ett nyliberalt spår i biblioteksdebatten: tanken är att bibliotekets första ansvar är att serva den enskilde kunden, ja uppfylla kundens önskemål. Som en motreaktion har vi på senare tid fått höra om Tant Brun-idealet, där den hängivna äldre kvinnan, som älskar god litteratur, förkastar dålig smak och uppfostrar oss med vänlig, men bestämd hand, står i centrum. Det är det andra spåret i biblioteksdebatten. Man kan väl kalla det för en konservativ och kanske rentav nostalgisk motreaktion.²⁴

Greider menar dock att båda dessa spår är förkastliga, att både den kulturkonservativa och den nyliberala linjen är återvändsgränder. Det nyliberala spåret, säger han, är i värsta fall ett knäfallande för marknaden och ett reducerande av bibliotekarien till försäljare. Det konservativa Tant Brun-idealet fixerar sig, enligt Greider, alltför mycket vid litteraturen och innehåller en mycket traditionell och gammaldags syn på vilken kultur som är värd någonting.

Sven Nilsson använder sig i *Kulturens vägar* av Pierre Bourdieu och hans teori om konsekreringscykeln.²⁵ Makten över konsekreringen innebär rätten att upphöja ett författar- eller konstnärskap och vice versa, och ingår som en viktig del i det ”kulturella kapitalet”, ett annat begrepp som Bourdieu och Nilsson använder sig av. Det kulturella kapitalet, vilket består i upplevelser av konst, teater, litteratur etc, skulle till skillnad från det ekonomiska, kunna vara mycket stort hos alla människor, men Bourdieu menar att eliten definierar den legitima kulturen, det vill säga det finns en allians mellan bärarna av

²⁰ Greider 2000, s 90

²¹ Widebäck 1995, s 165

²² Widebäck 1995, s 165

²³ Greider 2000, s 90

²⁴ Greider 2000, s 90-91

²⁵ Nilsson 1999, s 42

kulturellt kapital och ekonomiskt kapital. Överföringen av dessa båda kapital följer därför samma mönster. Nilssons intryck är dock att traditionsöverföringen i dagens Sverige i stort sett brutit samman:

...de kulturella ramvillkoren är öppna och ovissa och utan förankring hos en legitimerande elit. Det går inte heller att se någon allians mellan de eliter som förvaltar det ekonomiska och kulturella kapitalet. Som negation är detta ändå ett slags bestämning av förhållandet mellan kultur, makt och kulturellt kapital i dagens Sverige.²⁶

Vem äger makten över konsekvreringen? Det vill säga: Vem har rätten att bestämma vad som är bra och vad som är dåligt, vad som ska finnas på biblioteket? Är det den enskilde bibliotekarien, bibliotekschefen eller boklånaren som genom sin efterfrågan styr utbudet? Biblioteket kan ju i och för sig inte sitta och vänta på att folk ska komma och ”beställa” utan måste ha materialet tillgängligt innan det efterfrågas. Det måste med andra ord finnas ett mediabestånd, en ”beredskapsdel” för att återknyta till Göran Widebäcks resonemang om bibliotekets värdeskapande processer.

Vad gäller värdeaspekten och kvalitetsdiskussionen kan det vara av intresse att notera att i Statens Offentliga Utredning från 1984, *Folkbibliotekens framväxt i Sverige*, talar man om ”folkbibliotekens ansvar för att erbjuda en alternativ kulturverksamhet som håller hög kvalitet”²⁷, att ”folkbiblioteket skall slå vakt om kvalitetslitteraturen”²⁸ och att folkbiblioteket ”kan lyfta fram det som har konstnärlig kvalitet och kan bjuda motstånd mot skräpprodukter”²⁹.

År 1995 i Statens Offentliga Utredning, *Kulturpolitikens inriktning*, berörs kvalitetsaspekten inte alls.

År 1984 förutsätts det att vi har en gemensam värdegrund, alla förutsätts på något vis veta och ha samma uppfattning om vad som är skräp respektive kvalitet. År 1995 anses detta som något individuellt, en privat smaksak, och man går inte i Kulturutredningen in och definierar vad som är bra eller dålig litteratur.

Joacim Hanssons tolkning av det som sägs i 1995 års Kulturutredning angående kvalitetsaspekten är att den statliga inblandningen inte under några omständigheter får vara till hinder för spridandet av litteratur av olika inriktning. Folkbiblioteken uppmanas att skapa förutsättningar för ett närmare samarbete med sina användare vilket för biblioteken innebär ett direkt ställt önskemål om att ökad hänsyn ska tas till låntagarnas önsknings om vad som på plats ska finnas tillgängligt, säger han.

Hur ska man då förhålla sig till populärkulturen? Sven Nilsson beskriver i *Kulturens vägar* fyra möjligheter:

1. Humanistisk elitism. Detta är, enligt Sven Nilsson, den grundläggande hållningen inom kulturpolitiken. Den humanistiska elitismen uttrycker ett försvar för kvalitet och en rätt att slippa utsättas för masskulturens påverkan. ”I en mer offensiv variant innehåller den en grundläggande kritik mot den kommersiella kulturmarknaden.”³⁰

Mot den kommersiella ”förljugna” kulturen ställs en ”autentisk” kultur som kännetecknas av kvalitet och frånvaro av vinstintresse.

²⁶ Nilsson, 1999, s 37

²⁷ SOU 1984:23, s 33

²⁸ SOU 1984:23, s 42

²⁹ SOU 1984:23, s 37

³⁰ Nilsson 1999, s 165

2. Ideologikritik. Ser användarna som passiva mottagare av innehållet i masskulturen vilket kan vara öppet eller dolt. Inriktar sig på att identifiera uttryck för konservativa och samhällsbevarande ideologier och värderingar.

3. Nyliberalt accepterande. Menar att publik och köpare själva aktivt väljer vad de vill ha.

”Principen är helt enkelt: ”ge folk vad folk vill ha och låt dem betala vad det kostar”. Utvecklingen på en fri marknad kommer att avgöra vad som blir succé och vad som blir fiasko. Det som inte kan produceras marknadsmässigt har inte heller något berättigande.”³¹

4. Postmodern kulturanalys. ”Det som cirkulerar i den kulturella ekonomin är inte i första hand pengar utan betydelser, nöjen och upplevelser där konsumenten själv är den viktigaste producenten. Populärkulturens produkter är varor att uttrycka sig med.”³²

Sven Nilsson talar vidare om en gemensam idétradition och ett antal ”kärnidéer” vilka inte uttryckligen formulerats någonstans men som de som arbetar med kultur känner till och är överens om. Dessa kärnidéer bär upp kulturpolitiken och fungerar som vägledning för prioriteringar mm. Sven Nilsson menar att det inom kulturpolitikens egen idétradition finns den ”stela antikommersialismen”³³, som han kallar det, och en fixering vid de grupper som inte använder kulturlivet snarare än vid dem som gör det. Denna rädsla och motvilja mot kommersiell kultur blockerar möjligheterna till en konstruktiv diskussion om medierna och populär-kulturen, och gör att diskussioner om alternativa finansieringsformer blir svår att föra, säger han.

4.4 Bibliotekets identitetskapande roll

Utvecklingen går alltmer från ett upplysningsbaserat, konsensusorienterat samhälle mot ett som är mer diversifierat och svåröverblickbart. Folkbiblioteket kan, i egenskap av att vara en institution som alla har tillträde till, spela en viktig roll som enhetsskapare och identitetsskapare.³⁴

Den statliga kulturpolitiken kan, enligt Joacim Hanssons studie av 1911 års Folkbiblioteksutredning och 1995 års Kulturutredning, ses som ett medel för att skapa identitet och sammanhang i ett samhälle där det inte längre är lika självklart att göra sociala klassindelningar på traditionella grunder och som saknar många av de övergripande normsystem som förr höll samman befolkningen. Ett uttryck för detta, förklarar Hansson, är att värnandet av det svenska språket som gemensam kulturell grund ses som centralt. Dock, säger han vidare, antyds den viktiga roll som folkbiblioteket spelar i detta sammanhang bara flyktigt genom betoningen på dess roll i genomförandet av den statliga kulturpolitiken.³⁵

Mikael Löfgren tar i boken *Bibliotek - mötesplats i tid och rum* upp två argument för varför folkbiblioteken är av allmänt intresse. Det ena är det identitetspolitiska argumentet, vilket han menar är det viktigaste i den moderna kulturpolitikens historia, det andra är det

³¹ Nilsson 1999, s 166

³² Nilsson 1999, s 166

³³ Nilsson 1999, s 391

³⁴ Hansson 1997, s 80

³⁵ Hansson 1997, s 77-78

offentlighetsteoretiska argumentet dvs att alla har samma rätt till upplysning, bildning och kultur.

Det identitetspolitiska argumentet bygger, menar Löfgren, på två antaganden: att kultur förenar medborgarna, dvs utrustar dem med vi-känsla, samt att kultur förädlar medborgarna, dvs raffinerar deras smak och värderingar. Det offentlighetsteoretiska argumentet härrör från upplysningen, förklarar han, och går ut på att envar (oavsett klass, kön, ålder, ras etc) har rätt till civilisationens frukter, inom bildning såväl som konst.

Göran Greider menar att biblioteket spelar en viktig roll för en Orts identitet och självkänsla, och även har en inverkan på, och betydelse för, människor som inte går dit. Att biblioteken fått en växande roll som informationscentrum är inget att oro sig för, menar han, de förblir mötesplatser.

Själva existensen av ett bibliotek i någon vanlig svensk ort förändrar den ideologiska laddningen i stadsbilden. Ett offentligt rum, öppet för alla, står där och sänder ut innebörder och betydelser och det även till dem som inte går in där. Det finns gudsförgätna förorter som i ett enda slag skulle få en helt annan uppsyn om det där bara fanns ett bibliotek, dvs en byggnad som markerar det offentliga närvaro i den sociala vildmarken. Själva existensen av ett offentligt bibliotek talar om för innevanarna att demokratin, dvs de gemensamma angelägenheterna, sträcker sig också hit. Ja, biblioteksbyggnaden påverkar även dem som inte går in där!³⁶

4.5 Biblioteket och informationsteknologin

När informationsteknologin i allt större utsträckning gör sitt intåg påverkas förutsättningarna för bibliotekens verksamhet. Det innebär både nya arbetsredskap och nya medier, men även förändrade relationer till omvärlden. Detta kan skapa utrymme för förändringar i bibliotekens verksamhetsinriktning.

Folkbiblioteket beskrivs av Göran Widebäck som en kunskapsbaserad producerande organisation vars kompetensbas förskjutits från det egna mediabeståndet till personalens förmåga att agera i ett vidgat media- och informationsområde, och som ”litteraturpedagoger” mm. Han menar också att folkbibliotekets utbud av tjänster är mycket varierat och innehåller allt från relativt enkla massproducerade tjänster till kvalificerade helt kundanpassade högvärdestjänster.

I den senaste folkbiblioteksutredningen (SOU 1984:23), är uppgiften delad lika mellan kulturförmedling och informationsförmedling, fastslår Joacim Hansson. Det är själva kombinationen av kultur- och bildningsrollen som gör folkbiblioteket unikt som institution, anser han.

Flera menar att det är förmågan att genom informationsteknologi kunna motverka de ökande klyftorna mellan dem som har tillgång till relevant information och dem som inte har det är ett av de nya sätt varpå biblioteken fullföljer sin folkbildande roll.³⁷

Utvecklingen inom informationsteknologin har inte enbart betytt fler och nya uppdrag för folkbiblioteket. Göran Widebäck menar att den senaste utvecklingen har gjort att biblioteket blivit konkurrensutsatt och då speciellt på informationsförmedlingsområdet där en rad nya aktörer sk ”informationsmäklare” har dykt upp. Men även andra områden kan

³⁶ Greider 2000, s 97

³⁷ Hansson 1997, s 79

frikopplas från bibliotekets verksamhet, menar Widebäck, och ger som exempel bokprat och utbildningsstödjande verksamhet.

4.6 Kommentar

Biblioteks- och informationsvetenskap är ett tvärvetenskapligt ämne vilket på en och samma gång kan framstå som både en styrka och försvårande omständighet. De författare som presenterats här representerar alla olika discipliner och yrkeskategorier. Författarna angriper därför ämnet från olika perspektiv och man har ingen gemensam begreppsapparat. Den samlade bilden som framträder är bilden av biblioteket som något mycket komplext, något som man har stora förväntningar på men som saknar en tydligt definition för sin roll och sitt uppdrag. Biblioteket sägs kunna skapa identitet och sammanhang samt värna rätten till fri tillgång till information, kulturell mångfald samt yttrandefrihet.

Informationsuppdraget verkar ha vunnit mark på bekostnad av kulturuppdraget. Biblioteket beskrivs som en kulturinstitution bland andra och har fått en alltmer ökad betydelse som informationscentral. Det som binder samman de olika arbetena är enigheten i synen på bibliotekets betydelse för demokratin.

5. Bibliotekslagen

Den 1 januari 1997 fick Sverige, som sista nordiska land, sin första bibliotekslag. Danmark fick sin bibliotekslag redan 1920, Finland sin 1929, Norge 1935, och Island 1955.

Många inom biblioteksvärlden hade under årtionden kämpat för en svensk bibliotekslag.

Från politiskt håll ansåg man dock länge att det fungerade bra ändå, utan en lag. Sverige har en lång tradition av väl fungerande bibliotek vilka har hållit en mycket hög standard utan statlig inblandning och de styrande menade att statens uppgift skulle vara att ”stimulera inte reglera”³⁸

Under senare hälften av 80- och första hälften av 90-talet, då Sveriges kommuner fick det kärvare ekonomiskt, drabbades även biblioteken av kraftiga åtstramningar och besparingar.

Det fanns några år i början på 90-talet när det var stora nedskärningar och väldigt svårt i den kommunala verkligheten. På sjuttioalet expanderade den offentliga sektorn hela tiden. Jag blev bibliotekschef i Bromölla 1989. Den första budgeten jag skulle göra var en budget med besparingar, det var den kommunens första besparingsbudget, dessförinnan hade de alltid räknat upp allting minst 3%. Sedan har jag aldrig gjort någon budget utan besparingar.³⁹

Biblioteksfilialer runt om i landet hotades av nedläggning, att lägga ut bibliotek på entreprenad diskuterades på vissa ställen och blev verklighet på andra. Efter påtryckningar från SAB, DIK, Författarförbundet m fl, lade regeringen hösten 1996 fram ett förslag till en bibliotekslag.

Frågan om en bibliotekslag hade varit föremål för diskussioner under lång tid när regeringen lade fram sitt lagförslag. Även här var ett avgörande skäl en oroande utveckling med nedskärningar på landets folkbibliotek och ett ifrågasättande av de avgiftsfria boklånen.⁴⁰

Genom tillblivelsen av lagen har bibliotekets verksamhet fått en viss statushöjning, dess existens och fortlevnad garanterats.

5.1 Tolkning av folkbibliotekets uppdrag enligt bibliotekslagen

Lagen omfattar samtliga offentliga bibliotek, folk-, skol- och forskningsbibliotek. Det övergripande perspektivet i lagen är att det ska finnas bibliotek. Bibliotekslagen ses i sin helhet som bilaga 2.

§ 2 är portalparagrafen som slår fast innehållet i lagen, där tankarna bakom lagen framträder och där makthavarnas intentioner med lagen, varför det ska finnas bibliotek och varför det är viktigt med bibliotek, blir synliga:

Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.⁴¹

Alla medborgare skall ha tillgång till ett folkbibliotek. Lagen talar om biblioteket som en institution för främjande av intresse för läsning, upplysning, utbildning samt kulturell

³⁸ Prop. 1984/85:141 "Om litteratur och folkbibliotek".

³⁹ Intervju 4

⁴⁰ Prop. 1997/98:86, Litteraturen och läsandet, s 3

⁴¹ §2 Bibliotekslag (1996:1596)

verksamhet i övrigt. Biblioteket ska vara tillgängligt och avgiftsfritt. Boklån skall vara gratis.

Det finns ett värde implicit, en positiv kvalitet som kommer fram i lagen; ”bra att läsa”.

I § 9 står att folkbiblioteket ska verka för att ”främja språkutveckling” och ”stimulera till läsning”. Läsning förutsätts vara bra. Det är bra med läsande människor, det är viktigt att ha ett språk och ett rikt ordförråd. Alla medborgare ska erbjudas möjlighet till detta.

I Prop. 1996/97:3, *Kulturpolitik*, lyfter man fram språkets betydelse som identitets och kulturbärare⁴² vilket man också tagit fasta på i bibliotekslagen där det klart framgår att biblioteket, förutom att främja språkutveckling och stimulera till läsning, ska erbjuda litteratur på andra språk än svenska. Genom läsningen växer människors förmåga att använda språket. Enligt Prop. 1997/98:86 *Litteraturen och läsandet*, handlar rätten om ett språk i grunden om yttrandefrihet och demokrati. ”Språk är makt och tillgång till språket ger möjligheter att vara med och forma det framtida samhället”

Även om det inte uttryckligen står något om demokrati i lagen, ordet ”demokrati” nämns inte, kan man på goda grunder sluta sig till att biblioteket har ett demokratiuppdrag. Lagen talar uttryckligen om att alla medborgare ska ha tillgång till ett folkbibliotek, att folkbiblioteket ska verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla, och att utlåning av böcker ska vara gratis. Tillgången till det fria ordet är med andra ord en lagstadgad avgiftsfri rättighet för alla medborgare. Detta, i kombination med att biblioteket ska främja språkutveckling och stimulera till läsande, talar för att biblioteket har ett demokratiuppdrag och ses ha en viktig uppgift i det öppna, demokratiska samhället.

Enligt lagen ska biblioteket *medverka* till att alla människor bereds tillgång till litteratur, upplysning, kulturell verksamhet, utbildning och information. Biblioteket kan därför ses ha ett kulturuppdrag, ett utbildningsuppdrag och ett informationsuppdrag. Att folkbiblioteket fått i uppdrag att *verka för någonting, främja* någonting innebär att det förväntas att biblioteken ska spela en aktiv och kreativ roll. Man ska stimulera och väcka behov, inte bara serva.

Det finns i lagen ett serviceperspektiv och uttryck för kravet på kundanpassning. Biblioteken ska sträva efter att ge låntagarna *god service* samt *erbjuda* och *anpassa* böcker, informationsteknik och andra medier efter vissa prioriterade gruppers behov.

Biblioteket ska anpassa medier till svagare grupper i samhället vilket, enligt min uppfattning, kan tolkas som att det också har ett socialt uppdrag.

5.1.1 Bibliotekets innehåll och kvalitet

Lagen fokuserar på avgiftsfriheten och säger så gott som ingenting om kvalitet, innehåll, eller omfattning. Det finns en liten kvalitetsaspekt i paragraf tio som talar om att biblioteken ska sträva efter att ”erbjuda låntagarna en *god* biblioteksservice”, men vad gäller bibliotekens innehåll/bestand är talet om kvalitet obefintligt. Värdeaspekten berörs inte, ej heller

förespråkas någon kvalitetssatsning vad gäller litteratur. Lagen överlåter åt bibliotekets huvudman att besluta i frågor rörande bibliotekspersonalens kompetens samt vilka värderingar som skall ligga till grund för materialanskaffningen.

⁴² Prop. 1996/97:3 bilaga 1, s 10

5.1.2 Kulturarvet

I Kulturutredningen från 1996 betonas kulturens betydelse för människors identitet och för demokratin. Det finns, menar man, ett nära samband mellan ett rikt och mångsidigt kulturliv och ett öppet och demokratiskt samhälle, I utredningen fastläs också att kulturarven ska vara åtkomliga för alla vilket ställer krav på bland annat museer och bibliotek.

De kulturarv som format vår omvärld är den grund som alla står på och den baskunskap som berör alla. Kunskap om och förståelse för det samhälle man lever i och de historiska skeenden som format det är förutsättningar för att kunna delta aktivt i den demokratiska processen. Vi betonar att ett aktivt förhållningssätt till kulturarven måste präglade ett humanistiskt samhälle.⁴³

Bibliotekslagen tar inte upp vem som har ansvar för det bokliga kulturarvet. Det är upp till varje enskilt folkbibliotek att avgöra vilken mängd äldre material man ska ha, men också nytt material då ju kulturarvet även innefattar det litterära nyskapandet. Har biblioteket ett uppdrag att stå som garant för mångfald, att det i fortsättningen produceras så kallad ”smalare” litteratur, poesi, lyrik mm, och att debutanter får en chans att nå ut och hitta sin publik? Lagen säger ingenting om detta.

5.1.3 Ansvar

Varje kommun ska ha folkbibliotek står det i § 2, och i § 7 slår man fast att det är kommunerna som *ansvarar* för folk och skolbiblioteken. Med bibliotekslagen vill man garantera att alla medborgare ska ha tillgång till bibliotek, samtidigt ger man mycket frihet och lämnar stort handlings- och tolkningsutrymme åt kommunerna, det finns t ex ingen skyldighet för kommunerna att upprätta biblioteksplaner. Lagen innehåller inte heller några bestämmelser om hur många bibliotek som skall finnas i varje kommun, eller någon anvisning om geografisk och social spridning.

En tänjbar paragraf är den som säger att det i grundskolan och gymnasieskolan ska finnas ”lämpligt fördelade skolbibliotek”. Ofta integreras skol- och folkbibliotek.

I en av de kommuner där jag intervjuat bibliotekschefen har man lagt ner ett skolbibliotek med hänvisning till att man behövde lokalen och att barnen kunde använda huvudbiblioteket.

Det finns skolor som har lagt ner sina bibliotek. De har alltså inrättat ”boksamlingar” ute i de olika huskropparna, men det är inget bibliotek. Det är bl a en skola som ligger inom samma område som vi, den som är rektor där är vår chef också, så vi tyckte det var mycket märkligt att hon som ändå är lite insatt i biblioteksverksamheten kunde göra en sådan sak. Men det var det att hon behövde lokalen för dom var trångbodda. Vi känner ju att vi måste vara den extra-resursen som fattas på skolorna.⁴⁴

Vägledning inför prioriteringsbeslut ger lagen på så sätt att biblioteket enligt den är skyldigt att prioritera vissa gruppers behov samt anpassa verksamheter och mediautbud åt dem. Dessa grupper är barn och ungdomar, invandrare samt funktionshindrade.

⁴³ Prop 1996/97:3 bilaga 1, s 10

⁴⁴ Intervju 3

5.1.4 Sammanfattning

Bibliotekslagen kan tolkas så att folkbiblioteket har följande uppdrag: Demokrati-, kultur-, informations-, utbildnings-, och serviceuppdrag. Biblioteket har även ett läsfrämjande uppdrag i vilket biblioteket förväntas spela en aktiv roll vad gäller att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Biblioteket ges också ett tydligt socialt uppdrag då det i lagen talas om att man skall prioritera vissa svagare grupper i samhället såsom barn, ungdomar, invandrare samt funktionshindrade. Biblioteket skall vara för alla medborgare, det skall vara tillgängligt och boklån skall vara gratis. Lagen garanterar bibliotekets existens men säger lite om innehåll och ingenting om kvalitet eller kulturarv. Lagen slår fast att kommunerna ansvarar för biblioteken, men lämnar samtidigt stort handlings- och tolkningsutrymme för att inte gå emot principen om kommunalt självstyre. Varje enskild kommun får själv avgöra hur många biblioteksenheter man ska ha, samt hur verksamheten ska organiseras.

Jag vill avslutningsvis i detta avsnitt poängtera att ovanstående är min tolkning av lagen. Risken finns att jag övertolkar och läser in mer i lagen än vad det faktiskt står. Det står nämligen inte speciellt mycket i bibliotekslagen. Bibliotekslagen är en lag om existens, inte om innehåll. Den är ganska vagt och allmänt hållen, något som den också fått kritik för vilket jag tar upp i nästa avsnitt.

5.2 Debatt om och reaktioner kring lagen

Bibliotekslagen har framkallat reaktioner både från de som förespråkat den och från de som är motståndare till lagen. Den starkaste kritiken från förespråkarnas sida är att lagen är en minilag, vilken man anser inte går tillräckligt långt och inte har den skärpa som krävs för att värna det svenska biblioteksväsendet. Röster har höjts för en mer offensiv lag, en lag som ställer krav på kvalitet och därmed också på personalens kompetens. Som det nu är menar man att ”lagen är så tunn att den endast kan verka som symbol”.⁴⁵

Bland dem som välkomnat lagen finns dock de som menar att det är positivt med en markering från statsmakternas sida. Huvudsaken är att lagen finns - nu kan man arbeta med att förbättra den.

Det är bättre att arbeta med lagen och formulera om den succesivt till att bli skarpare än att angripa den på så sätt och säga att den ska bort. Jag hör till dom som längtade efter den även om jag också ser att den är tandlös. Men den finns.⁴⁶

Motståndarna hävdar å sin sida att en lag bidrar till att låsa positionerna, verkar hämmande på utvecklingen samt strider mot principen om kommunal självstyrelse.⁴⁷ ”I stället för att i detalj beskriva biblioteket och därmed hindra en utveckling borde en lag ha utgått ifrån medborgaren och dennes rätt till kunskap och kultur”, säger Ants Viirman, sektionschef för Kultur och Fritid vid Kommunförbundet i en intervju i *Biblioteksbladet*.⁴⁸

⁴⁵ DIK-forum: 16/98, s 3

⁴⁶ Intervju 4

⁴⁷ DIK Forum 14/95, s 3

⁴⁸ Biblioteksbladet 2001: 08-09, s 7-8

5.2.1 Varför är lagen så vag?

En förklaring till varför lagen är så vagt formulerad är att man inte skulle fått igenom den annars, att man helt enkelt gått så långt man vågat med hänsyn till den kommunala självstyrelseprincipen. ”Någon detaljreglerad lag är inte att tänka på. Om den ska gå igenom i riksdagen” sade DIK-ordföranden Britt-Marie Häggström i tidskriften Svensk Bokhandel nr 22 1996. Ett klokt drag om motivet var att få igenom lagen så fort som möjligt, men samtidigt något som gett upphov till kritik och misstro. Ledaren i DIK-fourm 18/95 konstaterar angående Kulturutredningen att ”det snarare är den kommunala självstyrelseprincipen än bibliotekspolitiska bedömningar som varit utredningens främsta ledstjärna i formuleringen av lagförslaget.”

En annan förklaring är den att bibliotekslagen är en sk ramlag, d v s den innehåller inga preciserade rättsregler utan sätter ramarna och anger målen i stort för biblioteksverksamheten. Därefter är det kommunernas och bibliotekens sak att ansvara för innehållet, en uppfattning som SOU 1995:84 ger stöd för:

Det förhållande att en lag inte är heltäckande ska således inte uppfattas som att bibliotekens verksamhet endast ska handla om det som anges i lagen. Tvärtom måste biblioteken i fortsättningen vara föregångare när det gäller att ge medborgarna kulturella upplevelser, kunskap och information.⁴⁹

5.2.2 En lag om existens, inte innehåll

Lagen kom till stora delar till för att garantera bibliotekens existens i tider av nedskärningar och sämre ekonomi, men som lagen är formulerad idag kan kommuner lägga ner bibliotek och ändå uppfylla lagen. Lagen kan på så vis slå tillbaka på dem som den är satt att skydda.

Existens är inte någon garanti för innehåll. Ska man ställa sig kritisk till lagens utformning kan man hävda att kommuner stora som Stockholm eller Göteborg skulle kunna lägga ner alla bibliotek utom ett, fylla det med ”vad som helst” utan hänsyn till kvalitet, mångfald eller kulturarv, låta en utbildad person sköta det hela, och ändå uppfylla lagen.

5.2.3 Upphäv eller revidera lagen!

I Kulturutskottets betänkande 2001/01:KrU5 kan man läsa om två motioner i vilka man, med kommunernas självstyre som argument, föreslår ett upphävande av bibliotekslagen.

Den ena av motionerna uttrycker en oro över att bibliotekslagen, som den nu är utformad, i stället för att lägga ett golv för kommunernas biblioteksverksamhet anger själva nivån för denna. Detta är en för låg nivå, menar man, och föreslår att ”rätt nivå bör överlåtas åt politiker och kommuninvånare att bestämma.”⁵⁰ Den andra motionen hävdar att ”det är felaktigt att styra kommunerna på det sätt som lagen innebär.”⁵¹ Dessutom, anför det, har det visat sig att ”antalet bibliotek i kommunerna har minskat med den nya lagen i stället för tvärtom”.⁵²

⁴⁹ SOU 1995:84, s 473

⁵⁰ Motion 1999/2000:Kr314 (fp)

⁵¹ Motion 2000/01:Kr235 (m)

⁵² Motion 2000/01:Kr235 (m)

Kulturutskottet menar i sitt betänkande att riksdagen bör avslå motionsförslagen om upphävande av bibliotekslagen med motivering att det inom Regeringskansliet pågår en översyn av bibliotekslagen. Utvecklingen har, säger man, sedan lagens tillkomst visat att det fortfarande är stora skillnader mellan kommunerna vad gäller tillgänglighet och kvalitet i biblioteksverksamheten. ”Regeringen anser därför att det är angeläget att lagen kompletteras på flera punkter och planerar att under år 2001 förelägga riksdagen förslag till ändringar.”⁵³

Sedan våren 1999 pågår på Kulturdepartementet en översyn och omarbetning av den nuvarande bibliotekslagen. De krav som man från biblioteksorganisationerna framförallt ansett viktiga att få med i den nya lagen är kvalitetsmått som knyts till folk- och skolbiblioteken, där det klart framgår att det krävs professionell personal på biblioteken och att man i varje kommun upprättar biblioteksplaner.

5.2.4 Sammanfattning

Lagen har kritiserats från både förespråkare och motståndare. Biblioteksorganisationerna uttrycker att de inte känner sig riktigt trygga med kommunerna som huvudmän utan vill ha ett tydligare uppdrag och starkare stöd från staten. Några menar till och med att lagen i sin nuvarande utformning är så tandlös att den endast kan sägas ha symbolvärde, medan andra av förespråkarna ser det som en seger att lagen äntligen kommit till stånd och att man nu kan arbeta vidare utifrån den. Kommunerna å sin sida värnar sitt självstyre, och menar att man hela tiden månat om en väl fungerande biblioteksverksamhet, utan statlig inblandning. Vissa lagmotståndare hävdar att lagen strider mot principen om kommunalt självstyre samt att den låser positionerna och utgör ett hinder i utvecklingen.

Hur kommunerna ser på biblioteksverksamheten idag ska jag behandla i nästa avsnitt.

⁵³ Kulturutskottets betänkande 2000/01:KrU5 Biblioteks och litteraturfrågor

6. Folkbiblioteken - en kommunal angelägenhet

Folkbiblioteken är ett kommunalt ansvar och därmed en politiskt styrd verksamhet.

Kommunerna ansvarar för och beslutar om folkbiblioteksverksamhetens mål, inriktning och omfattning. I Statens Offentliga Utredning från 1995 *Kulturpolitikens inriktning*, framhålls att omfattningen av biblioteksverksamheten även i fortsättningen bör vara en kommunal angelägenhet och att statlig inblandning bör undvikas, men tillägger att: ”Även om en lagreglering således inte anger några mått på biblioteksverksamhetens omfattning är det givetvis angeläget att denna inte minskar”.⁵⁴

Under 70-talet började många kommuner att formulera mål eller program för sina bibliotek. Då kommunalekonomin var god och folkbiblioteken ständigt stadda i tillväxt blev programmen som utarbetades vittomfattande. Man strävade efter att locka människor till biblioteken och nya verksamheter lades till de gamla.⁵⁵

I det följande behandlas hur kommunernas planer och måldokument angående biblioteksverksamheten ser ut idag, vad man anser vara bibliotekets centrala funktion, samt om det i måldokumentet finns vägledning inför prioriteringsbeslut. När ekonomin stagnerar och resurserna krymper kan det vara svårt att välja vilka verksamheter man ska ta bort eller satsa på när man syftar till att ge service åt alla och samtidigt prioritera eftersatta grupper.

Inför arbetet med denna uppsats bad jag tio skånska kommuner att bidra med måldokument för sin biblioteksverksamhet.

Dessa kommuner var: Burlöv, Staffanstorps, Kävlinge, Lund, Eslöv, Kristianstad, Hässleholm, Landskrona, Trelleborg och Helsingborg.

Åtta av dem hörsammade min begäran. Helsingborg och Landskrona har trots upprepade förfrågningar inte presenterat några måldokument.

Detta kan man tolka som att de inte har några, att de inte haft tid att bistå mig eller att min förfrågan av olika anledningar kommit bort i hanteringen. En undersökning av Helsingborg och Landskrona kommuners hemsidor gav heller ingenting om biblioteken.

De åtta som svarade visade sig ha väldigt varierande karaktär på sina verksamhetsplaner allt ifrån Eslövs kommun som inte nämner biblioteket alls, över Staffanstorps mycket konkreta kvantitativa mål angående bibliotekets öppethållande, Trelleborgs detaljerade och ideologiska verksamhetsmål, till Kristianstads abstrakta ”idégrund”.

Jag kommer här nedan att återge det som stod om biblioteket i de olika kommunernas måldokument. Textmängden är inte större än att detta låter sig göras.

6.1 Utdrag ur kommunernas måldokument

Burlövs kommun

Biblioteket sorterar under Kultur- och Fritidsnämnden i Burlöv. I budgeten 2000 ingår en omvärldsanalys i vilken man konstaterar att

⁵⁴ SOU 1995:84 Litteratur och bibliotek, s 473

⁵⁵ Folkbibliotek i tal och tankar 1982, s 27

Människor ställer allt större krav på tillgång till information i tryckt och digital form. Bibliotekslagen slår fast att boklån ska vara avgiftsfria och att databaserad information ska vara tillgänglig för medborgarna.⁵⁶

Målet för kommunens kultur- och fritidspolitik är ”ett vitt förgrenat kultur- och fritidsliv, karakteriserat av mångfald, kvalitet, tillgänglighet och ett livaktigt föreningsliv.”⁵⁷

Biblioteket anses ha ”en viktig roll som informationsförmedlare, inte minst för studerande av olika kategorier”.⁵⁸ Man konstaterar också att trycket på huvudbiblioteket ökat genom de vuxenstuderande och att skolans undersökande arbetssätt behöver bra skolbibliotek. Dock, i Åkarp, som också ingår i Burlövs kommun, finns det inget skolbibliotek utan skolan förlitar sig på folkbiblioteket.

Det finns inga direkta mål uttryckta för biblioteksverksamheten utan biblioteket ingår i en samlad plan för hela kultursektorn.

Staffanstorps kommun

I Staffanstorps kommun har man så kallade ”beställarnämnder”. Kultur & Fritid beställer biblioteksverksamhet av biblioteket.

Verksamheten skall tillgodose invånarnas behov av media för upplevelse, informationssökning och kunskapsinhämtande. Litteratur i form av böcker, tidningar och tidskrifter skall även i fortsättningen utgöra den dominerande delen av mediabeståndet. Särskild uppmärksamhet skall ägnas barn och ungdomar för att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Funktionshindrade och vissa andra gruppers behov skall visas särskild hänsyn. Biblioteket skall följa IT-utvecklingen i syfte att förbättra sin informationservice.

Verksamheten skall förutom traditionell biblioteksverksamhet också omfatta: kulturprogram med inriktning barn och ungdom, sagostunder, musik, teater och filmarrangemang. Barnens bok till alla nyfödda barn. Särskild biblioteksintroduktion till alla 6-åringar. Uppsökande biblioteksverksamhet med besök på äldreboende. ”Boken kommer” -verksamhet med hembesök hos dem som av åldersskäl eller funktionshinder inte själva kan ta sig till biblioteket. Samarrangemang med föreningar och organisationer t ex Svenska kyrkan och pensionärsföreningar. Verksamhet skall bedrivas både i Hjärup och i Staffanstorp.

Biblioteket skall vara öppet minst 3.843 timmar. Minst 97% av kommuninvånarna skall anse att öppettiderna passar. Minst 80% av nyttjarna skall vara nöjda med bibliotekets tjänster.⁵⁹

I Staffanstorp har man formulerat mycket konkreta kvantitativa mål i antal timmar angående tillgängligheten/öppethållandet, något som jag inte funnit någon annanstans. Formuleringarna vad gäller verksamheten präglas av stor öppenhet mot andra verksamhetsformer än vad man kanske tänker är typiska för ett bibliotek som t ex musik, teater och filmarrangemang.

Man visar också prov på servicetänkande och kundanpassning i det att man menar att biblioteket skall *tillgodose* invånarnas *behov*.

⁵⁶ Budget 2000, Burlövs kommun, s 1

⁵⁷ Budget 2000, Burlövs kommun, s 1

⁵⁸ Budget 2000, Burlövs kommun, s 2

⁵⁹ Avtal Biblioteket och kultur- och fritidsnämnden i Staffanstorp för 2001, s 1

Trelleborgs kommun

Bibliotekets verksamhet i Trelleborg skall:

- Vara avgiftsfri och tillgänglig för alla samt tillhandahålla ett brett utbud av olika sorters media och databaserad information.
- Arbeta aktivt med läsfrämjande åtgärder bland barn och vuxna där boken är det viktigaste mediet. Litteraturens centrala uppgift är att gestalta och föra vidare en samlad insikt och livserfarenhet. Barnlitteratur skall prioriteras.
- Biblioteket skall föra fram den litteratur som har skapats utan kommersiella hänsynstagande. Biblioteket skall främja kvalitet på alla områden.
- Stimulera människor att söka kunskap, information och kulturupplevelser. Det skall bidra till en ökad medvetenhet och till ett engagemang i den demokratiska processen och aktivt medverka till att utjämna sociala, ekonomiska, regionala och utbildningsbetingade klyftor i samhället.
- Vara obunden religiöst. Politiska och etiska frågor skall uttrycka olika samhällsuppfattningar. Biblioteket skall spegla samhällets utveckling.⁶⁰

I Trelleborg ser man inte biblioteket endast som en serviceinrättning som ska tillgodose behov utan biblioteket ska arbeta *aktivt* med olika saker, man ska *främja* och *stimulera* osv.

I Trelleborg tar man också upp kvalitetsaspekten och menar att biblioteket har en uppgift att föra fram icke-kommersiell litteratur och främja kvalitet. Biblioteket får i Trelleborgs tappning karaktären av en aktör som står i centrum för samhällsutvecklingen, som har ett demokratiuppdrag och ett socialt uppdrag. Det är mycket ideologi och lovvärda ambitioner.

Kristianstad kommun

I Kristianstad går man inte in på detaljer. I *Budget 2002. Verksamhetsbeskrivning och inriktningsmål*. har man formulerat några ”nyckelord” vilka man vill ska fungera som idégrund för kultur- och fritidsverksamheten. Dessa nyckelord är: *Demokrati, Mötesplatser, Utveckling och Upplevelser*. Biblioteken skall vara

Öppna mötesplatser för utbyte av kunskap och tankar. Vitala grogrunder för medborgarnas delaktighet och inflytande. Flexibla i ny tid vad gäller inriktning, teknik, medier och arbetsorganisation. Föregångare vad gäller social och uppsökande biblioteksverksamhet.⁶¹

Demokratiuppdraget och det sociala uppdraget kommer också fram här. Öppet, vitalt, flexibelt - man får intrycket av biblioteket som något oerhört dynamiskt. Det finns inte några konkret formulerade mål för biblioteksverksamheten utan man nöjer sig med idéer och övergripande visioner. Ordföranden i Kultur och fritidsnämnden, Bengt-Åke Kjell, uttrycker sig bland annat så här på kommunens hemsida:

Kultur- och fritidsnämnden har ett ansvar för frågor som handlar just om ”känslan av sammanhang i tillvaron”. Bibliotekens roll kan här inte nog betonas. Biblioteken, som finns i hela kommunen, är viktiga källor till information, kunskap, läsupplevelser och andra kulturella upplevelser.⁶²

⁶⁰ Måldokument 2000, Upplevelsenämnden i Trelleborg

⁶¹ Kristianstad kommun, Kultur- och fritidsförvaltningen Budget 2002, s 2

⁶² http://www.kristianstad.se/politisk_ledning/k&f.asp

Hässleholms kommun

I Hässleholm bakas biblioteket in i de övergripande målen för hela kulturverksamheten i kommunen. Ett av dessa mål är att

Öka kommuninvånarnas deltagande i kulturlivet för att så många som möjligt ska få del av den kulturella välfärden. Kulturell välfärd skapar gemenskap och ger identitet åt bygden och dess invånare. Aktivt deltagande i kommunens kulturliv ökar människors kreativitet och stärker dess självkänsla.⁶³

Man poängterar också att man ska ”värna yttrandefriheten och skapa förutsättningar för alla att använda den.”⁶⁴

Detta ska åstadkommas genom att bl a

Ansvara för att alla skall ha fri tillgång till information, kunskap och upplevelser i biblioteken. Mediabeståndet bör vara allsidigt sammansatt och präglad av kvalitet och mångfald för att tillfredsställa kommuninvånarnas behov och önskemål.⁶⁵

I handlingsplanen för år 2000 ingår att ”utarbete riktlinjer för mediainköpen” samt att ”planera för hur biblioteken ska kunna fungera som kommunala informationscentra”. Handlingsplanen för 2001 talar om

kontinuerlig utveckling av verksamheten i Kulturhuset Färgaren, bibliotekets såväl som den allmänkulturella, att utveckla samarbetet med äldre- och handikappomsorgens kulturverksamhet, samt utveckla Boken kommer verksamheten.⁶⁶

Kävlinge kommun

Biblioteksverksamheten i Kävlinge kommun ingår i samma nämnd som skolan. Kommunens kulturplan är ett övergripande styrdokument för förskola och skola samt kultur- och fritidsverksamheten.

I Kultur- och fritidsplanen kan man läsa följande:

Kommunen kan äga och /eller driva bad- och idrottshallar, motionsanläggningar, fritidsgårdar, bibliotek och musikskola. Grunden för sådan verksamhet är att den är inriktad mot barn och ungdomar eller gynnar folkbildning och folkhälsa. Att anläggningarna skall hållas tillgängliga på tider som är attraktiva för invånarna samt att verksamheten inte kan anses konkurrera med likvärdiga näringsverksamheter.⁶⁷

För övrigt nämns inte biblioteket i kommunens måldokument vilket är allmänt och övergripande hållet.

Kommunen *kan* äga bibliotek - formuleringen antyder att kommunen inte nödvändigtvis behöver ha bibliotek, men *kan* ha det (om man vill), likaväl som motionsanläggningar och fritidsgårdar. Dock talar man i Kävlings Kultur- och fritidsplan om *tydligt ledarskap* och om *personalens kompetens*, något som jag inte sett någon annanstans.

⁶³ Kulturnämndens mål för verksamheten 2000 - 2002, Hässleholms kommun, s 1

⁶⁴ Kulturnämndens mål för verksamheten 2000 - 2002, Hässleholms kommun, s 1

⁶⁵ Kulturnämndens mål för verksamheten 2000 - 2002, Hässleholms kommun, s 2

⁶⁶ Kulturnämndens mål för verksamheten 2000 - 2002, Hässleholms kommun, s 3

⁶⁷ Kulturplan 2001, Kävlinge kommun , s 7

Ett personligt, synligt och aktivt ledarskap krävs av ansvariga politiker, kulturchef, områdeschefer och verksamhetsansvariga. Ledarskapets viktigaste uppgift är att definiera och tydliggöra mål, skapa förutsättningar för medarbetare att utveckla sig med inriktning mot dessa mål samt följa upp verksamheten utifrån målen. /.../ Personalens kompetens och professionalism är en nödvändig förutsättning för en framgångsrik verksamhet. Alla som verkar i kultur- och fritidsverksamheten måste därför ges möjlighet till förkovran och vidareutveckling som stärker den enskilde medarbetaren samt verksamheten i sin helhet.⁶⁸

Lunds kommun

Kommunfullmäktiges mål för kultur- och fritidsnämnden:

Lundaborna ska ha tillgång till kultur- biblioteks- och fritidsverksamhet som karakteriseras av mångfald och kvalitet. Barns och ungdomars behov ska uppmärksammas.

Alla Lundabor ska ha kännedom om kultur- och fritidsverksamheten i Lund och regionen. Den kommunala verksamheten ska stödja eller komplettera ickekommunal kultur- och fritidsverksamhet. Den kommunala verksamheten ska bedrivas så att den stödjer ett effektivt resursutnyttjande i Lund och regionen.⁶⁹

Här talas om biblioteken i ett användarperspektiv. Lundaborna *ska ha tillgång till* osv. Det är brukaren/användarens medborgerliga rätt att ha tillgång till biblioteket som slås fast, och att ha *kännedom* om att det finns. Det är kommunens ansvar och uppgift att se till att invånarna känner till bibliotekets existens, verksamhet och innehåll.

Eslövs kommun

I målen för kulturnämnden i Eslövs kommun lyfter man fram demokratin och kulturell mångfald.

I ett demokratiskt samhälle präglas kulturen av respekt för oliktankande och en strävan att skapa lika möjligheter för alla. Kulturell mångfald är ett viktigt samhällligt värde.” Målet är bland annat att ”höja den enskildes lust, motivation, intresse och förmåga att tillgodogöra sig och delta i kulturella aktiviteter, söka bildning, kunskap och information.”⁷⁰

Kulturnämndens mål kan närmast beskrivas som en gemensam värdegrund som ska gälla all kulturell verksamhet och alla kulturinstitutioner i kommunen. Vilka dessa institutioner är nämns ej, alltså inte heller biblioteket.

6.2 Tolkning av folkbibliotekets uppdrag enligt kommunernas måldokument.

En svårighet för folkbiblioteket är att kommunerna är så olika organiserade och biblioteksfrågorna splittras upp på olika nämnder. Ibland får jag känslan av att man inte riktigt vet vems angelägenhet biblioteket är, var man ska placera det, var det hör hemma. Biblioteket kan därför lyda under nämnder som Skola, Kultur & Fritid eller ”upplevelsenämnden”. Ofta ingår biblioteket i en samlad och ganska vag verksamhetsplan

⁶⁸ Kulturplan 2001, Kävlinge kommun, s 9

⁶⁹ Kommunfullmäktiges mål för kultur- och fritidsnämnden, Lund

⁷⁰ Mål för kulturnämnden, Eslöv

för hela kultursektorn i en kommun, och man får verkligen läsa mellan raderna för att kunna uttyda någonting.

Kommunernas måldokument skiljer sig i formulering, tydlighet, visioner etc och ger i mycket skiftande grad uttryck för sin syn på biblioteket som en plats för kunskap, information och kulturella upplevelser. Att inte ha någonting om biblioteket i sitt måldokument säger kanske ändå en del om ens syn på bibliotekets uppdrag i samhället. ”Biblioteken är så självklara så dom behöver man inte agera för” lär förre kulturministern Bengt Göransson ha uttryckt sig när SAB framförde att bibliotekens roll för demokratin inte uppmärksammats tillräckligt i Demokratiutredningen.⁷¹ Slående är också Kävlings kommun som likställer biblioteket med vilken fritidsverksamhet som helst.

Måldokumentens övergripande perspektiv är att biblioteket ska vara gratis, öppet, känt. Det ska vara tillgängligt för alla och tillgodose invånarnas behov av media för upplevelse, informationssökning och kunskapsinhämtande.

Folkbiblioteket beskrivs vidare i termer av avgiftsfrihet, demokrati, mångfald och kvalitet. Det ska vara en öppen, tillgänglig, livaktig, vital och flexibel mötesplats, en plats för utveckling, upplevelser och informationsförmedling, en källa till kunskap etc. Biblioteket ska också vara en plats där förutsättningar skapas för ökat engagemang och för människors delaktighet och inflytande i den demokratiska processen. Biblioteket ska vara informationsförmedlare samt en källa till kunskap, läsoplevelser och andra kulturella upplevelser.

Biblioteket ska vara aktivt och vitalt. Det ska stimulera människor till att söka kunskap, information och kulturupplevelser. Biblioteket ska verka för att skapa gemenskap och ge alla möjlighet till del i den kulturella välfärden. Det ska vara en plats vars verksamhet syftar till att öka människors livskvalitet och kreativitet, en öppen plats dit människor kan söka sig för utbyte av kunskap och tankar. Biblioteket ska främja språkutveckling och stimulera till läsning, värna yttrandefriheten och skapa förutsättningar att använda den. Det ska verka för samhällets bestånd av bildade, upplysta och delaktiga människor med intresse för, och tillgång till, information och kultur. Andra positiva värden som framträder är att biblioteket kan vara en plats som stärker människors identitet och känsla av sammanhang.

Demokratiuppdraget talar även här. Tydligast kommer det till uttryck i Trelleborgs måldokument där det uttryckligen sägs att biblioteket ”skall bidra till en ökad medvetenhet och till ett engagemang i den demokratiska processen”⁷², men det framträder även i målen från Kristianstad och Hässleholms där biblioteken bl a beskrivs som ”vitala grogrunder för medborgarnas delaktighet och inflytande”⁷³, vilka ska ”värna yttrandefriheten och skapa förutsättningar för att använda den.”⁷⁴

I Burlöv poängteras det inledningsvis att biblioteket har en viktig roll som informationsförmedlare. Biblioteket har ett informationsuppdrag, ett kulturuppdrag, ett utbildnings- och ett bildningsuppdrag. Det ska ”tillgodose invånarnas behov av media för upplevelser, informationssökning och kunskapsinhämtande.”⁷⁵ Biblioteken ska tillhandahålla informationsservice genom att fungera som kommunala informationscentra samt följa IT-utvecklingen för att kunna erbjuda databaserad information.

⁷¹ Författaren nr 4 2000, s 10

⁷² Måldokument 2000, Upplevelsenämnden i Trelleborg

⁷³ Kristianstad kommun, Kultur- och fritidsförvaltningen Budget 2002, s 2

⁷⁴ Kulturnämndens mål för verksamheten 2000 - 2002, Hässleholms kommun, s 1

⁷⁵ Avtal Biblioteket och kultur- och fritidsnämnden i Staffanstorps kommun för 2001, s 1

I Trelleborg har biblioteket ålagts ett mycket tydligt socialt uppdrag där det sägs att biblioteket aktivt ska medverka till att utjämna sociala, ekonomiska, regionala och utbildningsbetingade klyftor i samhället. I Kristianstad menar man att biblioteket vara en föregångare när det gäller social och uppsökande biblioteksverksamhet och i Staffanstorp ska biblioteket samarbeta kring olika arrangemang med föreningar och organisationer.

Liksom i bibliotekslagen sägs i det ingenting om omfattning, geografisk och social spridning eller personalens kompetens. Undantaget, när det gäller kompetens, är Kävlinge kommun som slår fast att

Personalens kompetens och professionalism är en nödvändig förutsättning för en framgångsrik verksamhet. Alla som verkar i kultur- och fritidsverksamheten måste därför ges möjlighet till förkovran och vidareutveckling som stärker den enskilde medarbetaren samt verksamheten i sin helhet.⁷⁶

Det finns uttryck för ett serviceuppdrag och kundanpassning i dokumenten. Mediabeståndet bör vara allsidigt sammansatt. Biblioteken ska tillgodose och tillfredsställa invånarnas behov och önskemål. Biblioteken ska också vara öppna och tillgängliga på attraktiva tider. Brukarna ska vara nöjda med öppethållandet och servicen och biblioteken ska bedriva uppsökande verksamhet åt de som på grund av funktionshinder inte kan ta sig till biblioteket.

Något kulturbevarande uppdrag kan jag dock inte se att biblioteket skulle ha. Kulturarvet och ansvaret för det nämns inte.

Boken framhålls som det viktigaste mediet. Flera verksamhetsplaner och måldokument poängterar att biblioteket ska tillhandahålla ett brett utbud, ett allsidigt sammansatt mediabestånd, men betonar samtidigt också kvalitetsaspekten. ”Biblioteket skall föra fram den litteratur som har skapats utan kommersiella hänsynstagande. Biblioteket skall främja kvalitet på alla områden.”⁷⁷

Biblioteket ska finnas till för alla samtidigt som kommunernas måldokument tydligt säger att barn och ungdomar ska prioriteras, att särskild hänsyn ska tas till deras behov. Skulle man hamna i en prioriteringssituation vad gäller mediautbudet ska företräde ges det tryckta ordet framför kassetter, cd-skivor, videofilmer eller databaserad information. Boken som medium ska värnas. I Staffanstorp sägs t ex att ”Litteratur i form av böcker, tidningar och tidskrifter skall även i fortsättningen utgöra den dominerande delen av mediabeståndet.”⁷⁸

6.3 Sammanfattning

Kommunernas målformuleringar uppvisar stora skillnader vad gäller tydlighet och visioner angående biblioteksverksamheten. Någon kommun nämner t ex inte biblioteket alls i sitt måldokument. En svårighet är också att det finns olika lösningar på var i den kommunala nämndorganisationen biblioteken ska hamna och därför kan biblioteket lyda under samma nämnd som skolan eller klassas som en fritidsaktivitet vilken som helst.

Sammanfattningsvis kan sägas att; Biblioteket skall vara öppet, tillgängligt och gratis, en plats för möten, upplevelser och kunskap. Boken framhålls som det viktigaste mediet. Demokratiuppdraget och bibliotekets roll som informationsförmedlare poängteras och i enlighet med bibliotekslagen skall särskild hänsyn tas till barn och ungdomars behov. Det

⁷⁶ Kulturplan 2001, Kävlinge kommun, s 7

⁷⁷ Måldokument 2000, Upplevelsenämnden i Trelleborg

⁷⁸ Avtal Biblioteket och kultur- och fritidsnämnden i Staffanstorp för 2001, s 1

finns inget som tyder på något kulturbevarande uppdrag eller ger några anvisningar om omfattning, geografisk och social spridning eller personalens kompetens.

7. De enskilda folkbibliotekens måldokument

Den tredje aktören i frågan om vilket uppdrag folkbiblioteket har i samhället idag, är det enskilda biblioteket. Av de tio bibliotek jag kontaktade fick jag svar från sju. Av dessa sju hade endast tre bibliotek måldokument för sin verksamhet som de kunde presentera nu, tre hade inga formulerad mål och ett bibliotek ingick i en samlad kulturplan för hela kommunen.

Folkbiblioteksutredningen från 1982, *Folkbibliotek i tal och tankar*, menar att ”arbetet med mål och planer samt uppföljningen av dessa är något av ett nyckelproblem för biblioteken idag.”⁷⁹

I Kävlinge kulturplan poängteras att:

Ledarskapets viktigaste uppgift är att definiera och tydliggöra mål, skapa förutsättningar för medarbetare att utveckla sig med inriktning mot dessa mål samt följa upp verksamheten utifrån målen.⁸⁰

Om inte kommunerna har kraftfulla och tydliga mål med biblioteket är det betydelsefullt att biblioteket självt utformar mål, dels som ett styrdokument i arbetet, dels för att bättre kunna marknadsföra sig mot allmänheten, argumentera för sin sak gentemot politiker och få fortsatt stöd för sin verksamhet.

Det är viktigt med styrdokument. Bara det här att man kan köra ihop lagen med kommunfullmäktiges och sedan våra egna mål i ett slags dokument som alla kan ha ger ju bara det en slags styrka. Man vet att ”det här är vårt, det här ska vi göra och det här är vi”. Det ger ju någon slags identitet. Sedan gäller det att man har något sånär vettiga mål så att de inte känns flummiga.⁸¹

Det är viktigt att ha en god relation till politikerna. Det är en konst att förklara för dom vad vi kan, vad vi är duktiga på. Det är viktigt att tala om detta.⁸²

Burlövs bibliotek

Har inget aktuellt måldokument som de vill presentera nu. Har en gammal handlingsplan från 70-talet som de håller på att arbeta om.

Staffanstorps bibliotek

Biblioteket har gamla mål som håller på att omarbetas.

Trelleborgs bibliotek

Biblioteket skall:

- Fungera som kunskaps-, informations och upplevelsecentrum.
- Vara den centrala punkten i kommunen vad gäller informations- och biblioteksverksamheten i grundskolor och gymnasieskolor. Skolbiblioteken skall ha sin bas i biblioteket.
- Bedriva en aktiv verksamhet riktad till barn och ungdomar.
- Nå eftersatta grupper. Därför skall verksamheten bedrivas vid vårdinstitutioner, arbetsplatser och häkte. Boken-kommer verksamhet skall utvecklas i takt med att

⁷⁹ Folkbiblioteksutredningen 1982, *Folkbibliotek i tal och tankar*, s 31

⁸⁰ Kulturplan 2001, Kävlinge kommun, s 7

⁸¹ Intervju 4

⁸² Intervju 2

- äldreomsorgen i samhället förändras. Biblioteket skall sträva efter största möjliga geografiska spridning av verksamheten via huvudbibliotek, filialer, bokbuss och bokdepositioner.
- Främja försörjningen av media till invandrare på deras språk.
 - Bedriva utställningsverksamhet på alla sina enheter. Utställningarna skall främst vara av idé- och informationskaraktär. Föreningar skall beredas plats för utställningar.
 - Avgiftsfritt låna ut media. Ersättning kan tas ut för kopiekostnader och andra liknande tjänster.
 - Ansvara för att verksamheten bedrivs i ändamålsenliga lokaler. Dessa skall vara tillgängliga för alla. Öppetiderna skall anpassas efter brukarnas behov.
 - Ha personal i tillräcklig omfattning för att bedriva den verksamhet upplevelsenämnden och fullmäktige beslutar om. Personalutbildning skall tillgodoses väl med studiebesök och kurser såväl internt som externt. Personalen skall ha ett kontinuerligt inflytande i verksamheten. Brukarråd skall garantera brukarnas påverkan och inflytande.
 - Erhålla ett adekvat anslag där mediainköp bör ha hög prioritet. Barnlitteratur och läsfrämjande åtgärder för barn skall prioriteras. 40% av beståndet skall vara barnlitteratur. Vid inköp av barn- och ungdomslitteratur är hög kvalitet särskilt viktig. Biblioteket måste garantera tillgång till ett rikt urval skönlitteratur. Hänsyn skall tas till den litterära kvaliteten. Brukarna skall ha inflytande över inköpen. Personalen skall arbeta med lässtimulerande åtgärder. Vid inköp av facklitteratur skall innehållets saklighet vara vägledande. Brukarnas önskemål skall tillgodoses med tanke på det livslånga lärandet. En avgränsad samling, Trelleborgssamlingen, skall finnas. Vid inköp av denna bör bedömningen ske efter mindre stränga kriterier. Fjärrlån skall komplettera det egna beståndet.
 - Tillse att all personal är utbildad inom informations- och IT-området. Det skall finnas tillgång till referenslitteratur och databaser. Informationsarbetet skall anpassas till både barn och vuxna. Med hänsyn till skolans arbetssätt skall barnen ges möjlighet att söka faktauppgifter med hjälp av personalen.

Kristianstad bibliotek

Biblioteket har inte presenterat något eget måldokument. En undersökning av bibliotekets hemsida gav heller inga upplysningar i den vägen.

Hässleholms bibliotek

I Hässleholm har man inget måldokument specifikt för bibliotekets verksamhet utan biblioteket ingår i det samlade, övergripande verksamhetsmålet. Inom kultursektorn har man delat in all personal i olika arbetslag vilka har sina egna ansvarsområden t ex Arbetslag Media, Arbetslag Referens, Arbetslag Uppsökande verksamhet, Arbetslag Barn- och ungdom, Arbetslag Filial etc.

Gemensamt för alla arbetslags mål är att de ska arbeta aktivt som förmedlare av kultur och litteratur, resurs för skolorna, uppsökande verksamhet, vägleda, ge service osv. Uppgifterna för respektive arbetslag är mycket detaljerade och specificerade.

Kävlinge bibliotek

Kävlinge bibliotek har inget eget måldokument.

Lunds stadsbibliotek

Mål för biblioteksverksamheten

- Biblioteket skall genom ett varierat och aktuellt mediabestånd av god kvalitet, kostnadsfritt ge Lundaborna tillgång till information, kunskap, förströelse och konstnärlig upplevelse.

- Biblioteket skall bedriva en allsidig kulturell och samhällspeglande verksamhet samt fungera som samhällelig informationscentrum för Lundaborna.
- Bibliotekets utbud skall vara öppet för alla, oavsett hinder som kan uppstå genom t ex fysiska handikapp eller språksvårigheter.
- Biblioteket skall därför vara aktivt uppsökande och i sin inre verksamhet ha god service för grupper med speciella behov.

Eslövs huvudbibliotek

Eslövs bibliotek har valt ut vissa punkter ur ”Mål för kulturnämnden” vilka de använder som bas för huvudbibliotekets verksamhetsmål.

Kn: kulturen skall utformas ur medborgarnas perspektiv och nå ut till alla kommuninvånare

Alla kommuninvånare ska känna till biblioteket. Vi ska arbeta med:

- öppna nya vägar för kommunikation med allmänheten, exempelvis via webben.
- via skolan presentera bibliotekets tillgångar och sökmöjligheter för barn och ungdomar samt för eleverna i vuxenutbildningen.

Kn: höja den enskildes lust, motivation, intresse och förmåga att tillgodogöra sig och delta i kulturella aktiviteter, söka bildning, kunskap och information

- sträva efter ett mer utåtriktat arbetssätt gentemot alla åldersgrupper
- definiera och arbeta med bestämda målgrupper
- skapa en spännande och lustfylld miljö inbegripet utställningar och arrangemang, gärna för specifika målgrupper.

Alla besökare ska gå nöjda härifrån vilket vi kan uppnå genom att

- använda kontinuerlig statistik, analys och uppföljning för att veta att vi arbetar i rätt riktning inbegripet enkäter plus uppföljningar som pejlinstrument
- tydliggöra och visa bibliotekets möjligheter med allt från allmän information, biblioteks- och katalogundervisning till orienteringskartor och skyltning
- arbeta med mediaplanering inkluderat inköpsförfarande och ämnesbevakning

Vår organisation ska förbättras genom att

- gå igenom arbetsprocessen i diskarna så att funktionerna klart framgår
- sträva efter ett öppet och tillåtande arbetssätt
- kontinuerligt utvärdera organisationen för att främja ett smidigt och relevant arbetssätt.

7.1 Tolkning av bibliotekets uppdrag enligt de enskilda folkbibliotekens måldokument

Det övergripande perspektiv som uttrycks måldokumenterna är att biblioteket ska förmedla kunskap, information och upplevelser, vara kostnadsfritt och öppet för alla.

Biblioteken talar om sin verksamhet som allsidig, aktiv, förmedlande, uppsökande, avgiftsfri, tillgänglig för alla, samt att den ska fungera som en resurs för skolorna.

Trelleborgs bibliotek, som har det mest innehållsrika, konkreta och detaljerade måldokumentet, beskriver sig bland annat som den ”centrala punkten i kommunen vad gäller informations- och biblioteksverksamheten i grundskolor och gymnasieskolor.”⁸³

⁸³ Trelleborgs Bibliotek, Måldokument 2000

Enligt de egna målen ska biblioteken bedriva aktiv verksamhet riktad mot barn och ungdomar, speciellt verka för att de får tillgång till och kommer i kontakt med litteratur, samt att de får kunskaper om hur man gör för att skaffa sig kunskap och information. Biblioteket ska arbeta med läsfrämjande åtgärder. Man ska också främja försörjningen av media till invandrare på deras språk, samt arbeta aktivt för att nå eftersatta grupper. Vidare ska biblioteket vägleda, ge service, arbeta aktivt som förmedlare av kultur och litteratur, samt vara en resurs för skolorna.

Demokratiuppdraget är inte lika tydligt framträdande här då det inte uttryckligen beskrivs någonstans, men att biblioteket t ex ska fungera som centrum för kunskap, information och upplevelser, vara tillgängligt för alla på tider som är anpassade efter brukarnas behov, samt ha bästa möjliga geografiska spridning, pekar på att det implicit finns ett demokratiuppdrag.

Serviceuppdraget är desto tydligare. Alla besökare ska gå nöjda ifrån Eslövs bibliotek.

I Trelleborg ska öppettiderna anpassas efter brukarna, vilka också ska ha inflytande över inköpen. På Lunds stadsbibliotek går serviceuppdraget och det sociala uppdraget lite in i varandra. Biblioteket ska vara ”aktivt uppsökande och i sin inre verksamhet ha god service för grupper med speciella behov.”⁸⁴

I bibliotekens måldokument finns också uttryck för informationsuppdraget och utbildningsuppdraget. Biblioteket ska fungera som samhälleligt informationscentrum, det skall finnas tillgång till referenslitteratur och databaser samt personal som är utbildad inom informations- och IT-området. I Trelleborg ska brukarnas önskemål tillgodoses med tanke på det livslånga lärandet och biblioteket ska med hänsyn till skolans arbetssätt ge barnen möjlighet att söka faktauppgifter med hjälp av personalen.

Biblioteket ges också ett kulturuppdrag i det att man ska ge kommuninvånarna tillgång till förströelse och konstnärliga upplevelser i form av t ex utställningar.

Jag kan i bibliotekens måldokument inte finna några tecken på att biblioteket skulle ha något kulturarvs eller kulturbevarande uppdrag.

Kvalitetsaspekten lyfts fram i måldokumenterna från Lund och Trelleborg. I Lund ska biblioteket erbjuda ”ett varierat och aktuellt mediabestånd av god kvalitet”⁸⁵. I Trelleborg slår man fast att biblioteket måste garantera tillgång till ett ”rikt urval skönlitteratur där hänsyn skall tas till den litterära kvaliteten”⁸⁶. Det poängteras också att hög kvalitet är särskilt viktig vad gäller inköp av barn- och ungdomslitteratur. Vid inköp av facklitteratur menar man att innehållets saklighet ska vara vägledande.

Till skillnad från bibliotekslagen talar man i Trelleborgs biblioteks måldokument både om geografisk spridning ”biblioteket skall sträva efter största möjliga geografiska spridning.”⁸⁷

samt om bibliotekspersonalens kompetens, även om man inte kräver bibliotekshögskoleexamen. ”Personalutbildning skall tillgodoses väl med studiebesök och kurser såväl internt som externt. Personalen skall ha ett kontinuerligt inflytande i verksamheten.”⁸⁸

⁸⁴ Lunds Stadsbibliotek, Mål för verksamheten 2001

⁸⁵ Lunds Stadsbibliotek, Mål för verksamheten 2001

⁸⁶ Trelleborgs Bibliotek, Måldokument 2000

⁸⁷ Trelleborgs Bibliotek, Måldokument 2000

⁸⁸ Trelleborgs Bibliotek, Måldokument 2000

Mediainköp samt barnlitteratur och läsfrämjande åtgärder för barn prioriteras. I Trelleborg har man satt upp ett kvantitativt mål som säger att 40% av beståndet skall vara barnlitteratur.

7.2 Sammanfattning

I likhet med kommunerna uppvisar också de enskilda folkbiblioteken stora skillnader i sina måldokument. Biblioteket ska förmedla kunskap, information och upplevelser, vara kostnadsfritt och öppet för alla. Man ska arbeta aktivt med läsfrämjande åtgärder och verksamheter riktade till barn och ungdomar, samt för att nå eftersatta grupper. Vidare ska biblioteket vägleda, ge service, vara förmedlare av kultur och litteratur, samt fungera som en resurs för skolorna. I bibliotekens måldokument finns uttryck för informationsuppdraget och utbildningsuppdraget. Det finns ett tydligt serviceuppdrag, som i något fall går hand i hand med det sociala uppdraget, samt ett demokratiuppdrag implicit. Kvalitetsaspekten lyfts fram hos några, men ingen säger något om kulturarvet eller något kulturbevarande uppdrag.

8. Folkbibliotekets uppdrag enligt företrädarna för de enskilda biblioteken

Av mina fyra intervjupersoner var det en vars bibliotek hade aktuella skriftligt formulerade mål, två hade måldokument som var under revidering, och den fjärde saknade helt målformuleringar för biblioteksverksamheten. ”Man formulerar sig ju inte till vardags” som en av intervjupersonerna sade, och förklarade att ”även om man inte har nedskrivna mål så har man inom sig en uppfattning av vad det är man håller på med.”⁸⁹

Demokratiuppdraget framstår som det centrala och övergripande och däri ingår övriga uppdrag som informations- och kunskapsförmedlare, kulturinstitution, mötesplats etc.

Även om det inte står klart uttryckt i lagen och knappast i några måldokument heller, så uppfattar man sig genomgående ha ett demokratiuppdrag.

Biblioteket har ett informationsuppdrag och ett demokratiuppdrag. Det är det jag tänker på allra först. Sedan har vi också ett kulturellt uppdrag i meningen upplevelse. Ett stort och viktigt uppdrag är att hjälpa till att ge barnen ett språk. Det kan man egentligen säga faller inom demokratiuppdraget, vilket informationen också gör. Demokratiuppdraget är väldigt stort.⁹⁰

Att värna yttrandefriheten, att ge människor upplevelser och kunskap samt spela en social roll i samhället är andra viktiga uppdrag som man menar att biblioteket har.

Yttrandefriheten är väldigt viktigt. Alla medborgares tillgång till det fria ordet. Biblioteket ska göra det enkelt för folk att få del i det fria ordet. Detta har man för ögonen hela tiden och det gäller alla låntagare. Att stimulera barns läsning och främja språkutvecklingen, som ju är grunden till allting, är mycket viktigt.⁹¹ Vi har en viktig roll som informationsförmedlare, inte minst till studerande, för det har ju blivit väldigt påtagligt att man studerar från att man är liten till att man är gammal. Det livslånga lärandet har kommit de sista åren. Men basen är att ge människor upplevelser och kunskap. De två orden är ledstjärnor för oss.⁹² Den sociala biten är jätte viktig. Det är flera äldre som sitter hemma och kanske inte har tillgång till någonting så talböcker och Boken kommer - verksamheten är jätte viktig. Hela spektrat av våra tjänster känns viktiga. Kunskap, utbildning, förströelse, sociala biten.⁹³

8.1 Biblioteket som bildningsbärare

”När inte skolan och utbildningen finns längre för människor då är det biblioteken som är något slags bildningsbärare.”⁹⁴ Biblioteket tillerkänns ett betydande folkbildande uppdrag. En av de intervjuade menar att det är biblioteket som för vidare folkbildningstraditionen eftersom bildningsförbunden enligt hennes mening har ”en annan vinkling på sin verksamhet nu än när de föddes.”⁹⁵

⁸⁹ Intervju 1

⁹⁰ Intervju 4

⁹¹ Intervju 2

⁹² Intervju 1

⁹³ Intervju 3

⁹⁴ Intervju 4

⁹⁵ Intervju 4

För mig är det väldigt viktigt att biblioteket är bildningsbärare. Bildning är inte det-samma som utbildning. Man behöver kunskap för att bli bildad med det är inte så att man automatiskt genom att tillägna sig en massa kunskap blir bildad. Det finns en folkbildningstradition eller bildningstradition som är viktig och biblioteken står till väldigt stor del för den nuförtiden. Kanske är biblioteken huvudaktör när man slutat skolan.⁹⁶

8.2 Biblioteket som kunskapsförmedlare

Biblioteksverksamheten påverkas av samhällsutvecklingen och förändras i takt med denna. Samhällets satsningar på det livslånga lärandet och den högre utbildningen har bidragit till att trycket från allmänhetens sida på folkbibliotekets tjänster aldrig varit större än nu. Av intervjuerna framgår att kunskapsuppgiften och den pedagogiska rollen blivit allt mer central och resurskrävande i bibliotekets verksamhet de senaste åren.

Utbildningsexplosionen är det som inneburit den största förändringen för bibliotekets verksamhet. Vi har inte så mycket tid med det andra längre och det är inget val vi kan göra utan något som lagts på. Att vi tar hand om det är viktigt, det är ett sätt att överleva för biblioteket. Antalet studenter ökar och ökar.⁹⁷

Jag ser ju vad biblioteket behöver vara här, det har vi ju sett genom åren. Det behöver vara bas för jättemycket, för skolan och för kunskapslyftet, Komvux, och för alla vanliga människor som går olika utbildningar, som behöver vidareutbilda sig, det är ju en sådan ständig vidareutbildning som pågår inom alla områden. Plus att det naturligtvis ska vara det här gamla biblioteket där man går och lånar romaner för förströelse.⁹⁸

Ökningen av de ovana studenternas utnyttjande av biblioteket har också lett till att bibliotekarien har fått ta på sig en ny roll i sin yrkesutövning; den pedagogiska rollen.

Det har inneburit en ny roll för bibliotekarien - den att vägleda. Det är en pedagogisk roll som kräver lyhördhet - vad är det *egentligen* de vill ha?⁹⁹

Utbildningsexplosionen har inte bara inneburit en ny och annorlunda yrkesroll för bibliotekarierna. Arbetet har även påverkats på andra sätt som t ex hur mycket tid och resurser man nu lägger på informationsarbete jämfört med tidigare. Många vuxenstuderande upplevs också som väldigt ovana biblioteksbesökare vilka behöver mycket hjälp och vägledning.

Det märks inte minst i arbetstiden att man lägger mer resurser på informationsbiten nu, tycker jag. Ett informationspass nu är inte riktigt likt det som det var förr då man satt mer och väntade på folk. Nu är det mycket studerande, Komvux och högskolestuderande. De vuxenstuderande är en grupp som är rätt så krävande för de är oerhört ovana. Och inte alltid så motiverade heller.¹⁰⁰

⁹⁶ Intervju 4

⁹⁷ Intervju 2

⁹⁸ Intervju 3

⁹⁹ Intervju 2

¹⁰⁰ Intervju 1

8.3 Verksamhetsstrategier för att uppfylla bibliotekets uppdrag

Inbjudande miljö, marknadsföring, utställningar, generösa öppettider, tillgänglighet, lyhörd, vänlig och kompetent personal, fortbildning av personalen, mediaplanering, handikappanpassning, tydlig skyltning, bokprat för barn, gratis internetsurfing... alla är de beståndsdelar i den strategi som biblioteken använder sig av för att uppfylla sina uppdrag.

En av informanterna menar att det är mycket viktigt att alla människor känner att de vågar gå in på biblioteket och att biblioteket genom lokalernas utformning och personalens attityd kan ge signaler som bjuder in eller stänger ute.

Öppethållande och tillgänglighet är för mig ett sätt att uppfylla demokratiuppdraget. Är inte biblioteket öppet då kan vi ju inte heller klara av demokratiuppdraget. För att uppfylla demokratiuppdraget måste biblioteket vara tillgängligt på andra sätt än bara öppet. Man kan ha öppet men vara otillgänglig ändå. Det ska vara lätt att hitta hit, när man väl är här ska det vara lätt att komma till tals med dom som arbetar här. Biblioteket ska ha ett material och ett utbud som presenteras på ett sådant sätt att man inte känner sig mindervärdig när man kommer hit. Man ska våga gå in här även om man inte är en sådan som läser jättemycket. Personalen ska vara öppen, tillgänglig och vänlig.¹⁰¹

Det framgår av intervjusvaren att det inte bara är bokbeståndet som gör ett bibliotek eller har betydelse för hur man upplever sitt biblioteksbesök. Miljön är viktig men också skyltningen - att man tydligt och enkelt kan hitta det man söker på biblioteket.

Miljön på biblioteket är viktig. Det handlar inte bara om det som står i hyllorna utan även hela miljön kan vara en upplevelse. Vi brukar ha temautställningar med böcker som grund, för att lyfta fram böckerna gör vi en lite spektakulär utställning. Boken är basen hela tiden.¹⁰²

Vi har ett mycket enkelt men tydligt skyltsystem. Människor ska kunna hitta det dom söker genom skyltningen för det är inte alla som klarar det här med katalogen.¹⁰³

Marknadsföring av biblioteket, mediaplanering samt fortbildning av personalen ser en av de intervjuade som vitala ingredienser i arbetet med att uppfylla bibliotekets uppdrag.

Marknadsföring är viktigt, mycket hänger på det. Att man arbetar aktivt för att föra ut biblioteket. Hur man exponerar det man har och att man har inbjudande, ljusa lokaler. Att vi kan svara på frågor och ge folk den hjälp de vill ha och behöver. Det är viktigt att man är lyhörd och anpassar sig till det nya så att man kan serva dem som kommer. Fortbildning av personalen är viktigt. Det är också oerhört viktigt med mediaplanering och att denna innefattar hela personalen. Det är viktigt att kunna se allt i ett större sammanhang. För stor specialisering kan leda till att man blir blind för helheten.¹⁰⁴

8.4 Vad är bibliotekets primära uppgift och vad ska man prioritera?

Det har framkommit att biblioteket har många olika uppdrag och roller, dess verksamhet är komplex. Det faktum att biblioteket ska finnas till för alla samtidigt som det ska prioritera

¹⁰¹ Intervju 4

¹⁰² Intervju 1

¹⁰³ Intervju 1

¹⁰⁴ Intervju 2

vissa grupper gör att man kan hamna i målkonflikter. Vad är bibliotekets kärnverksamhet? Vad ska man rädda om man tvingas till kraftiga nedskärningar? Åsikterna och tankarna härvidlag går isär och man rör sig på lite olika plan. Några värnar boken medan en av de intervjuade menar att den bara är en form, ett icke oersättligt verktyg för att få ut ordet, och att biblioteket därför under en lång tid kommer att ha ett dubbelt uppdrag. Att vara demokratins budbärare framstår som det centrala.

Boken är det vi värnar om trots allt. Det här med att lära sig läsa, att barn kommer i kontakt med böckerna är jätte viktigt.¹⁰⁵

Det ligger väldigt nära till hands att svara att man skulle rädda boken, skönlitteraturen. Men att vara den plats där folk kan få tillgång till information... nu har vi den rollen och det är viktigt. Skulle vi tvingas till kraftiga besparingar skulle vi ta bort cd-skivor och övriga medier, men behålla talböckerna. Vi skulle ta bort kringverksamheter. Kärnan är biblioteksbyggnaden. Att ha den kvar som en plats där information, böcker osv är tillgängligt.¹⁰⁶

Jag skulle nog aldrig säga "Rädda boken!" För mig är boken en form. Det är ordet, det är budskapet man vill åt och den information som ordet bär, ordet överhuvudtaget och språket människor emellan. Hur det sedan förmedlas det är ju en utveckling, tror jag. För att kunna förmedla ordet, att vara demokratins budbärare, det är det som är det viktiga. Hur man sedan gör det... Vi råkar befinna oss i en brytningstid där vi har med oss båda delar, vi är uppväxta med papperet och när vi var så gamla att vi började arbeta då började man använda datorer. Jag tror att biblioteken därför under ganska lång tid kommer att ha ett dubbelt uppdrag och det kan ju idag vara ett bekymmer på ett sätt. Jag tror att de under ganska lång tid kommer att finnas sida vid sida och det får vi bara ta och göra det bästa av.¹⁰⁷

En av informanterna poängterar personalens betydelse och ger uttryck för svårigheten att få gehör hos politikerna vad gäller bemanningen på biblioteket. De flesta biblioteksbesökare är inte "självgående" utan behöver hjälp av personalen på något sätt. Bibliotekspersonalen upplever dock att man från politikerhåll har liten insikt i, och förståelse för, vad biblioteksarbetet egentligen innebär.

Det som har tagit oss hårdast är personalnedskärningarna. När personalen inte finns då kvittar det nästan vad vi har för media för vi behövs ju som förmedlare, som rådgivare, som hjälp till att hitta. Finns inte vi då har folk nog svårt att få något bra ut av biblioteket. Det är där vi har svårt att få genklang hos politikerna. "Ja, men det är väl bara att hålla biblioteket öppet" säger dom. "Ni är tillräckligt många människor för att hålla biblioteket öppet". Men, säger vi, det räcker inte att folk kommer in. De går inte själva till boken, till hyllan och hittar boken, tar boken, går och lånar den och går ut igen, dom är få som gör det, utan vi behöver vara med som medhjälpare på alla plan. Till att börja med måste folk ha undervisning i hur de ska leta efter saker.¹⁰⁸

Det är också svårt att veta hur långt bibliotekets uppdrag sträcker sig när det gäller rollen som kunskapsförmedlare. Hur mycket resurser ska man lägga ner på studerande och kursböcker? Vägledning i prioriteringsbeslut finns i bibliotekslagen som säger att barn och ungdomsverksamhet ska prioriteras.

Man måste försöka anpassa verksamhet och utbud efter befolkningsstrukturen, efter användarna, men det är svårt. Hur mycket är det vår uppgift att hjälpa

¹⁰⁵ Intervju 3

¹⁰⁶ Intervju 2

¹⁰⁷ Intervju 4

¹⁰⁸ Intervju 3

högskolestuderande? Hur mycket ska vi lägga på kurslitteratur? Vi har ingen hjälp från kulturplanen, där står inget om vem vi ska prioritera, vi hjälper alla. Skolan liksom barn och ungdomar prioriteras, men man ställer grupper mot varandra. Kanske vi är till i första hand för den äldre befolkningen för vi har en stor äldrebefolkning, en stor puckel där.¹⁰⁹

Barn och ungdomar ska prioriteras. Om vi skulle ha någonting kvar och bara ha en liten slant då skulle barn och ungdomsverksamheten vara kvar eftersom det är det som ska prioriteras. Nu är det ju förhoppningsvis en omöjlig situation men om man skulle hårdra det så lyder faktiskt vårt uppdrag så. Den prioriteringen skulle vi inte kunna ändra på med mindre än att vi inte uppfyller vårt uppdrag.¹¹⁰

8.5 ”Dom är här för att det är varm och gratis och man kan hoppa lite i dom mjuka sofforna.”¹¹¹

Folkbiblioteket som internetcafé, postkontor, värmestuga och fritidsgård...

Biblioteket ska vara öppet och tillgängligt för alla, en folkets mötesplats, ett offentligt vardagsrum. Biblioteket är ”nästan det enda stället man kan gå in på utan plånbok”¹¹² säger en av de intervjuade. En av intervjupersonerna uttryckte dock en viss oro och skepsis över den riktning utvecklingen av bibliotekets verksamhet har tagit.

Jag är mest besviken över att det har blivit som ett Internetcafé. Det känns inte riktigt som att det är vår uppgift. Vi har gratis Internetsurfing. Det är hemskt mycket tid och energi som går åt till datorerna. Det ska bokas och divideras ”nu har du suttit två minuter för länge”. Jag tycker vi ska erbjuda möjligheten att söka information på nätet, men vi är inte postkontor...Det är ytterst få som gör något annat än chattar. Det blir så stökigt omkring det också. Så sitter tjejerna och läser kontaktannonser och ropar till varandra vad som står i dem och ... Det känns som vi har kommit lite vid sidan av det vi egentligen ska syssla med. Som när det blir fritidsgård, då känner jag att där går min gräns. Vi har ju rätt många barn som driver omkring och man vet ju precis när de kommer in att det tar högst fem minuter innan vi får slänga ut dom. Hoppa och skuttar i sofforna, springer omkring och tjoar. Dom är här för att det är varmt och gratis och man kan hoppa lite i dom mjuka sofforna.¹¹³

8.6 ”Visst håller man en viss ribba, men den är sänkt”¹¹⁴

Ska man ge folk vad de vill ha eller vad de ”behöver”? Bibliotekslagen berör ju inte kvalitetsaspekten och ger heller inte någon vägledning vad gäller materialanskaffning. Intervjupersonerna uppfattar det inte som att det är bibliotekets ansvar att styra in vuxna människor på att läsa en viss typ av litteratur, men att man trots allt har ett kvalitetsuppdrag, att man ska erbjuda god litteratur och tillgång till det fria ordet etc så att människor själva får välja. Samtliga tillstår att synen har förändrats över tid och att gränserna har flyttats för vad som anses vara bra eller acceptabel litteratur på biblioteken.

Vi måste ju köpa in innan folk frågar annars skulle man ligga alldeles för långt efter, så man gör ju alltid en bedömning. Synsättet har ändrat sig mycket både på barn och

¹⁰⁹ Intervju 3

¹¹⁰ Intervju 4

¹¹¹ Intervju 1

¹¹² Intervju 2

¹¹³ Intervju 1

¹¹⁴ Intervju 1

vuxen. När jag började, i slutet på 70-talet, då gallrade man Fem-böcker. Sådant som man nu köper in det gallrade man då. Så det har ju liksom böljat fram och tillbaka. Och det är ju alltid ett dilemma.. Är det bättre att barn läser ”vad som helst” än att dom läser bra litteratur, det kan man ju diskutera hur länge som helst. Det går inte att moralisera över folks smak på det sättet. Sedan är det ju frågan om vad man ska använda skattemedel till.¹¹⁵

Ansvar för skattepengar och inför skattebetalare, samt professionalism och yrkes stolthet, förs fram som argument för att man vill hålla en hög kvalitetsnivå på det material biblioteket erbjuder. När det gäller barn- och ungdomslitteratur menar man däremot att man har ett ansvar, men som en av de intervjuade sade ” det finns så mycket bra barn- och ungdomslitteratur så man känner inte att man måste ta till skräpet, om vi nu ska kalla det så”¹¹⁶.

Biblioteket har ett ansvar och ett uppdrag att förvalta skattepengarna på bästa sätt. Det hör ihop med vår professionalism. Det är ingen katastrof eller livshotande om det skulle smyga sig in något av sämre kvalitet, men vi ska visa på dom bra böckerna. Samtidigt ska vi vara lyhörda för folks behov.¹¹⁷ Eftersom det rör sig om skattefinansierad verksamhet så finns det något slags implicit krav på att det ska vara kvalitet. Men det står inte någonstans i lagen så egentligen skulle vi kunna strunta i det... Jag tror att det är marknadskrafterna som gör att det i SOU från -95 och i lagen inte står någonting om kvalitet, skräplitteratur och god litteratur.¹¹⁸

Inte bara mediabeståndet utan allt vad biblioteket gör ska genomsyras av kvalitet, säger en av intervjupersonerna. Det är viktigt att se vad som ligger bakom siffrorna och utlåningsstatistiken, menar hon vidare, och berättar att man i Danmark och Finland har en mycket liberalare inköspolitik än i Sverige vilket kan vara förklaringen till att utlåningssiffrorna där ligger högre än här. Hon tycker också att biblioteken har råkat lite oförtjänt illa ut i kvalitetsdebatten och gör en jämförelse med konsthallarna i vilken hon ställer frågan: - Varför är det aldrig någon som frågar varför konstmuseer inte köper in ”gråtande barn”?

Här i huset där man är oerhört kvalitetsmedveten har man under de senaste tio åren blivit betydligt mer liberal i sina inköp än man var tidigare men då ska man komma ihåg att man var oerhört sträng tidigare. Vi köper inte in allt för vi anser ändå att vi har ett kvalitetsuppdrag och det som biblioteket står för, det behöver inte bara vara mediainköp utan det kan vara det vi presenterar på nätet, det broschyrmaterial vi skapar etc det ska vara kvalitet. Man sätter ju en gräns, det gör man. Men det är väldigt intressant. Finnarna läser ju och har alltid läst mer än svenskarna men i Finland har dom en mycket mer liberal inköspolitik än Sverige och det har danskarna också. Man måste veta bakgrunden. Tittar man bara på siffrorna så är dom inte rättvisande. Vad är viktigt? Det är inte någon helt enkel diskussion, tycker jag. I Danmark och Finland har man kanske lyckats locka in dom mer kulturovana och läsovana personerna genom sitt lite friare utbud, dom som vi kanske aldrig ens får innanför dörrarna, så kan man också se det. Samtidigt kan jag tänka så här: Varför är det aldrig någon som frågar varför konstmuseer inte köper in gråtande barn? Den frågan får dom aldrig. Det borde dom kanske få någon gång för det är precis samma sak. Det finns jättemånga människor som tycker den typen av tavlor är jättefina. Det är klart att det skulle locka en helt annan publik om konsthallen gjorde en sådan

¹¹⁵ Intervju 1

¹¹⁶ Intervju 3

¹¹⁷ Intervju 2

¹¹⁸ Intervju 4

utställning. Det är rätt så intressant därför att biblioteken har råkat lite mer illa ut i den debatten precis som att man har retat sig lite mer på bibliotekets kvalitetshållning än på andra kulturinstitutioners.¹¹⁹

8.7 Bibliotekslagens betydelse samt relationen till politikerna.

Hur pass betydelsefull bibliotekslagen är visade sig intervjupersonerna ha delade meningar om. Någon menade att det i diskussioner med politikerna är en styrka att ha lagen att hänvisa till. En annan åsikt var att biblioteken måste bli bättre på att marknadsföra sig och inte bara luta sig mot en lag. Stödet och erkännandet från politikerna och en god relationen till dem är viktigt.

Det är viktigt med en god relation till politikerna. Det är en konst att förklara för dom vad vi kan, vad vi är duktiga på. Det är viktigt att tala om detta. Det ligger i vår yrkesroll att vi måste kunna prata för vår sak och visa vad vi är duktiga på.¹²⁰ I den förvaltning som vi är en del av är det många gånger skönt att kunna säga att vi faktiskt är en lagstadgad verksamhet. Det är skönt att bibliotekslagen finns.¹²¹

Biblioteken är icke-vinstdrivande organisationer och verksamheten kan många gånger ha en stark ideologisk laddning. En av de intervjuade menade att det finns ett glapp mellan det man kan visa i siffror för politikerna och det som bibliotekets verksamhet i realiteten innebär, samt att man ibland från bibliotekets sida tagit ett större samhällsansvar än man kanske borde när man tyckt att politikerna svikit.

Vi har varit lite ideellt arbetande genom alla år för vi tycker om vår verksamhet och vi vet hur betydelsefull den är egentligen. Vi känner ju att vi måste vara den extraresursen som fattas på skolorna. Vi har ju trots allt ett gemensamt ansvar för ungarna i kommunen.¹²²

Att kommunen *kan* äga och /eller driva bibliotek...det kände vi som ett slag i ansiktet - vad är vi värda? Biblioteket finns inte nämnt någonstans, och det är kulturplanen. Det är skolan som får hela delen. Och målplaner, handlingsplaner och sådant som ska följa det här har inte heller upprättats vad gäller vår verksamhet, så där känns det ju som att vi inte betyder ett dugg. Fast vi vet att vi betyder himla mycket egentligen. Det lagstadgade skyddet för verksamheten är jätteviktigt.¹²³

Det finns ju ett gap mellan det som politikerna skriver i sitt måldokument eller sin kulturplan gentemot den verklighet som vi möter här där vi ser att vi verkligen behövs. Det finns ett väldigt glapp mellan vad vi kan mäta med riktiga siffror som vi kan lägga fram och det som vi upplever i vår vardag här.¹²⁴

8.8 Sammanfattning

Samtliga biblioteksföreträdare som jag intervjuat inför denna uppsats, menar att biblioteket har ett mycket betydande demokratiuppdrag och att i detta ingår bibliotekets informations-, kunskaps-, och kulturuppdrag. Biblioteket utgör en viktig mötesplats i samhället, har ett folkbildande uppdrag samt en uppgift att fungera som stöd till, och extra resurs för, skolorna. Att hjälpa barnen till ett språk ser man som ett mycket viktigt uppdrag. Barn och ungdomar prioriteras och man arbetar aktivt med läsfrämjande åtgärder. Tre av fyra anser

¹¹⁹ Intervju 4

¹²⁰ Intervju 2

¹²¹ Intervju 4

¹²² Intervju 3

¹²³ Intervju 3

¹²⁴ Intervju 3

att boken måste räddas i ekonomiskt kärva tider, medan den fjärde ser boken mer som en form att få ut ordet, och som därför kan ersättas t ex elektroniskt. Biblioteket ska vara öppet och tillgängligt. Detta gäller inte bara lokaler och öppettider utan i hög grad även personalen som ska vara kompetent, lyhörd och pedagogisk. Marknadsföring är viktigt, dels av bibliotekets bestånd och verksamheter gentemot användarna, dels gentemot politikerna. Det är också viktigt att ha en god relation till politikerna. Bibliotekslagens existens är betydelsefull anser alla fyra, men stödet från politikerna kunde på sina håll vara bättre.

9. Analys

Syftet med denna uppsats har varit att utröna vilket uppdrag folkbiblioteket har i samhället idag dels enligt uppdragsgivarna, dvs stat och kommun, dels enligt folkbiblioteken själva.

För att kunna göra detta har jag ställt följande huvudfrågor:

Vad säger lagen om folkbibliotekets uppdrag i samhället?

Vilket uppdrag ges folkbiblioteket i de kommunala måldokumenterna?

Hur uppfattar och axlar det enskilda folkbiblioteket sitt uppdrag?

I vilken utsträckning har uppdragsgivarna och biblioteken samma syn och uppfattning?

Analysen är indelad i tre avsnitt, vilka i sin tur är uppdelade i underavdelningar.

Det första avsnittet, kallat ”Det statliga och kommunala uppdraget” är indelat i tre steg:

I steg 1 beskriver jag folkbibliotekets uppdrag så som det framkommer i bibliotekslagen. Därefter analyserar jag uppdraget. Särskild vikt kommer att läggas vid om folkbibliotekets uppdrag definieras i aktiva, kulturskapande termer, eller i passiva servicefunktions termer.

I steg 2 presenterar jag inledningsvis uppdraget såsom det uttrycks i de kommunala måldokumenterna. Därefter gör jag en övergripande jämförelse mellan de olika måldokumenterna i vilken jag behandlar likheter och skillnader samt söker efter genomgående teman för att se om det går att få fram en samlad, gemensam bild av uppdraget. Slutligen analyserar jag uppdraget och även här fokuserar jag på om uppdraget uppfattas och beskrivs i aktiva eller passiva termer.

Jag tar fram de uppdrag som vuxit fram i analyserna av lagen och de kommunala målskrivningarna. Dessa uppdrag tar jag med mig till steg 3.

I steg 3 gör jag en jämförande analys av vad som framkommit i lagen och de kommunala måldokumenterna.

Det andra avsnittet i analysen är ”Uppdraget enligt biblioteken”. Även detta avsnitt är indelat i tre steg.

I steg 1 redovisar jag uppdraget så som det beskrivs i bibliotekens egna måldokument. Därefter gör jag, liksom i avsnittet ”Det statliga och kommunala uppdraget” en övergripande jämförelse mellan de olika måldokumenterna i vilken jag behandlar likheter och skillnader samt söker efter genomgående teman för att se om det går att få fram en samlad, gemensam bild av uppdraget. Slutligen analyserar jag uppdraget och fokuserar på om uppdraget uppfattas och beskrivs i aktiva eller passiva termer.

I steg 2 presenterar jag den syn på bibliotekets uppdrag som framkommit i intervjuerna, samt analyserar detta enligt det mönster som beskrivits i steg 1.

I steg 3, slutligen, gör jag en jämförande analys av det som jag fått fram i avsnitt 1 och 2.

Det tredje och sista avsnittet heter ”Samstämmighet och/eller motsättningar hos uppdragsgivare och uppdragstagare”. Här ska jag föra ett resonemang kring hur folkbiblioteket axlar det uppdrag som givits enligt avsnitten ”Det statliga och kommunala uppdraget” och ”Uppdraget enligt biblioteken”, samt i vilken utsträckning man har samma syn på uppdragets art.

9.1 Det statliga och kommunala uppdraget

1. Genom bibliotekslagen har statsmakterna garanterat bibliotekets existens, samt markerat att man anser det viktigt med bibliotek.

De uppdrag jag kan utläsa ur bibliotekslagen är följande: kultur-, utbildnings-, informations-, service-, samt ett socialt uppdrag. I lagen ges också biblioteket i uppdrag att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

Biblioteken ska stimulera till ”läsning”, ett vagt uttryck som ändå får tolkas som att bibliotekslagen understryker läsningens roll för språkutvecklingen och för det demokratiska samhället. Trots att det inte uttryckligen sägs så kan man på goda grunder (se sid 15) sluta sig till att folkbiblioteket i lagen ges ett demokratiuppdrag.

Lagen uttrycker folkbibliotekets roll och uppgift i både aktiva och passiva termer. Biblioteket förväntas spela en aktiv roll i det att lagen talar om att biblioteket ska *främja* intresse för läsning och litteratur, upplysning, kulturell verksamhet, utbildning och information, samt *verka för* att alla ska få tillgång till databaserad information. Samtidigt har biblioteket i uppdrag att ge god service, anpassa beståndet och verksamheten efter låntagarnas önskemål och vissa prioriterade grupperns behov, vilket kan tolkas som en passiv syn på bibliotekets roll, då det handlar om att svara på förväntningar och behov som kommer utifrån. Jag finner en spänning i lagen mellan synen på biblioteket som en institution för läsfrämjande och språkutveckling, och synen på biblioteket som en informationsförmedlande serviceinstitution.

Lagen präglas av försiktighet, något som med stor sannolikhet handlar om att riksdagen inte velat ta ifrån de enskilda kommunerna initiativet och ansvaret. Märkbart är, som tidigare påpekats (se sid 15) frånvaron av kvalitetsaspekten. Frågor rörande antalet biblioteksenheter i en kommun, personalens kompetens eller bibliotekets innehåll uttalar man sig inte heller om, ett faktum som förmodligen bottnar i att man tagit hänsyn till kommunernas självstyre. Det är tänkbart att det kommunala självstyret har haft en bromsande effekt på tillkomsten av lagen. Trots allt utgör lagen en plattform för biblioteken. Bibliotek ska finnas och kommunerna har enligt lagen ett ansvar att bedriva biblioteksverksamhet.

2. Kommunerna har i lagen getts stor handlings- och tolkningsfrihet. Som jag tidigare nämnt, ser kommunernas målformuleringar för biblioteksverksamheten väldigt olika ut. Här nedan följer en mycket komprimerad version av bibliotekets uppdrag så som det beskrivs i de kommunala måldokument jag studerat.

Burlöv	Biblioteket ska vara gratis och tillgängligt, samt ge service och information.
Staffanstorp	Biblioteket ska tillgodose invånarnas behov, främja språkutveckling, stimulera till läsning samt förmedla kunskap och information.
Kävlinge	Kommunen kan äga och /eller driva bad- och idrottshallar, fritidsgårdar, bibliotek etc. Grunden för verksamheten är att den är inriktad mot barn och ungdomar eller gynnar folkbildning och folkhälsa. Anläggningarna skall hållas tillgängliga på tider som är attraktiva för invånarna, samt att verksamheten inte kan anses konkurrera med likvärdiga näringsverksamheter.

Lund	Lundaborna ska ha tillgång till biblioteksverksamhet som karakteriseras av mångfald och kvalitet.
Eslöv	Kommunens kulturella mål talar om att man ska arbeta för att höja den enskildes lust, motivation, intresse och förmåga att tillgodogöra sig och delta i kulturella aktiviteter, söka bildning, kunskap och information. Talar också om kulturell mångfald. Biblioteket nämns inte uttryckligen som institution.
Kristianstad	Demokrati, mötesplats, utveckling och upplevelser, är den idégrund som kommunen vill att bibliotekets verksamhet ska vila på. Biblioteket ska vara en öppen mötesplats, en vital grogrund för medborgarnas delaktighet och inflytande. Biblioteket ska också vara flexibelt och föregångare vad gäller social biblioteksverksamhet.
Hässleholm	Biblioteket ska arbeta för att öka kommuninvånarnas deltagande i kulturlivet, värna yttrandefriheten och skapa förutsättningar att använda den. Dokumentet talar om kvalitet och mångfald och om biblioteket som en plats för information, kunskap och upplevelser. Biblioteket ska tillfredsställa kommuninvånarnas behov och önskemål.
Trelleborg	Biblioteket ska vara avgiftsfritt och tillgängligt. Det ska arbeta aktivt med läsfrämjande, främja kvalitet samt föra fram icke-kommersiell litteratur. Biblioteket ska genom sitt arbete stimulera människor att söka kunskap, information och kultur, samt bidra till ökad medvetenhet och ett engagemang i den demokratiska processen. Vidare ska man arbeta för att utjämna klyftor i samhället.

Trelleborgs kommun har en uttalat aktiv syn på bibliotekets roll då man menar att biblioteket i sin verksamhet ska stimulera människor att söka kunskap, information och kultur. Biblioteket ges också ett mycket visionärt men tydligt aktivt, politiskt och folkfostrande demokratiskt uppdrag. Man uttalar i måldokumentet förväntningar på att biblioteket ska bidra till en ökad medvetenhet och ett engagemang i den demokratiska processen, samt arbeta för att utjämna klyftor i samhället. Vilka dessa klyftor är eller hur man från bibliotekets sida ska arbeta för att utjämna dessa går man dock inte närmare in på. Om jag tolkar det som att biblioteket, utan att nämnas, ingår i de institutioner vilka ska förverkliga de av kommunen uppställda kulturella målen i Eslövs kommun, så har man även där en aktiv syn på bibliotekets roll.

I kommunerna Burlöv och Lund ger man uttryck för servicetänkande och kund Anpassning och en förhållandevis passiv syn på bibliotekets roll i samhället. Det är själva erbjudandet om biblioteksservice åt invånarna som framstår som det viktiga, måldokumentet talar om att biblioteket ska tillgodose behov, vara tillgängligt och ge service.

Staffanstorps och Hässleholms har i sina måldokument förenat både den passiva och den aktiva synen då de bl a säger att biblioteket ska främja språkutveckling, värna yttrandefriheten och skapa förutsättningar att använda den, men också att biblioteket har som uppgift att tillfredsställa kommuninvånarnas behov och önskemål.

Den ideologiska målskrivning i form av nyckelord som man använder sig av i Kristianstad gör att uppdragets karaktär blir svårtolkat i betydelsen aktivt eller passivt. Det kan vara både och.

Slutligen formulerar Kävlinge kommun inget uppdrag alls vad gäller biblioteksverksamheten utan konstaterar bara att kommunen kan äga och/eller driva bibliotek. Denna målskrivning kan tolkas som att man vill öppna för möjligheten till en bolagisering av biblioteket, vilket i och för sig inte behöver innebära att man inte tycker att biblioteket är viktigt. Vad man däremot gör är, att man uttrycker sig mycket vagt om ägarförhållandet av biblioteket och om ansvarsfrågan, dvs ansvaret för att det överhuvudtaget ska finnas ett bibliotek.

Informationsuppdraget framstår som centralt då just ordet *information* är flitigast förekommande i kommunernas målformuleringar för biblioteksverksamheten. Fem av åtta kommuner har med detta. Informationsuppdraget kan till sin karaktär vara både passivt och aktivt. Det kan vara passivt i betydelsen att man svarar mot ett befintligt informationsbehov men det kan också, som i Trelleborg, vara aktivt på så sätt att biblioteket ska stimulera människor att söka information. Kunskapsuppdraget kommer som god tvåa då det finns med hos fyra av de åtta kommunerna.

Tre av åtta kommuner, Trelleborg, Lund och Eslöv, talar om mångfald och kvalitet. Hos två av åtta, Hässleholm och Trelleborg, är demokratiuppdraget mycket tydligt, medan det hos tre kommuner, Eslöv, Staffanstorps och Kristianstad, kan skönjas implicit. Endast två kommuner, Burlöv och Trelleborg, talar i sina måldokument om att boklån ska vara gratis. Kanske beror detta på att gratisprincipen är lagstadgad och att man därför i andra kommuner inte ansett det nödvändigt att poängtera den igen. Detsamma gäller bibliotekets läsfrämjande uppdrag, vilket också endast beskrivs av två kommuner, Trelleborg och Staffanstorp. Det sociala uppdraget framträder hos två kommuner, Kristianstad och Trelleborg, vilka dels talar om att biblioteket ska vara föregångare vad gäller social biblioteksverksamhet, dels att biblioteket ska utjämna klyftor i samhället.

3. Kommunernas måldokument uppvisar som tidigare nämnts en stor spännvidd och de olika kommunerna har lagt sig på märkbart olika nivå i förhållande till bibliotekslagen. Vissa saker, som t ex att det ska finnas bibliotek, avgiftsfriheten, läs- och språkfrämjandet, samt vilka grupper i samhället som ska prioriteras, är lagstadgade. I övrigt har kommunerna stor frihet att själva utforma biblioteksverksamheten. Det står ingenting i lagen om att kommunerna måste ha nedskrivna mål för biblioteken. Kommunerna skulle ju kunna göra det väldigt lätt för sig genom att i sina måldokument t ex skriva att ”kommunen ska bedriva biblioteksverksamhet i enlighet med bibliotekslagen”, men så gör man inte. Några kommuner, t ex Hässleholm och Trelleborg, har tagit på sig långt mer än vad som föreskrivits i lagen medan andra har gått åt motsatt håll och lagt sig på en minimal nivå. Värt att notera är till exempel Kävlinge kommun som har en målskrivning för biblioteksverksamheten, vilken kan tolkas så att den går emot bibliotekslagen, beroende på hur man tolkar § 2 ”Varje kommun skall ha folkbibliotek”. Kävlinge kommun behandlar biblioteket i samma sammanhang som t ex bad och fritidsanläggningar och menar att kommunen kan bedriva sådan verksamhet om den inte konkurrerar med privat näringsverksamhet. Bibliotekslagen uttalar sig egentligen inte om ägarförhållandet, och det är möjligt att en bolagisering av biblioteksverksamheten inte skulle behöva vara oförenlig med bibliotekslagen. En bolagisering skulle dock antagligen få problem med avgiftsfriheten som slås fast i bibliotekslagen § 3.

I likhet med lagtexten vittnar kommunernas målformuleringar om bibliotekets informations- och kunskapsuppdrag, men till skillnad från lagen talar också kommunerna om mångfald och kvalitet. I Trelleborg t ex sägs att biblioteket ska främja kvalitet och man går till och med så långt att man ger biblioteket i uppgift att föra fram icke-kommersiell

litteratur. Detta är ett självpåtaget uppdrag då det i lagen inte sägs någonting om att biblioteket skulle ha ett sådant ansvar. Flertalet av kommunerna har lagt sig på en nivå långt över lagen vad gäller synen på biblioteket som en aktiv, kulturskapande faktor i samhället.

I likhet med lagen kan också sägas att större delen av kommunerna ger biblioteket ett serviceuppdrag och ett demokratiuppdrag, även om det formuleras olika och inte direkt sägs utan måste uttolkas av texten. Kommunerna har, liksom lagen, valt att inte beröra frågor om kulturarvet, antalet biblioteksenheter eller personalens kompetens.

Det är inte så enkelt som att man utifrån lagtext och kommunala måldokument skulle kunna säga att man har antingen en renodlad aktiv eller en renodlad passiv syn på bibliotekets roll. Oftast har man både och, även om vissa har en tydligare uttalad syn åt det ena eller andra hållet. Bibliotekets uppdrag och verksamhet är komplext. Här råder inte åtskillnaden antingen-eller. Här råder ett sammanhängande både-och.

9.2 Uppdraget enligt biblioteken

De enskilda biblioteken har framför allt de kommunala målen att ta spjörn emot, även om bibliotekslagen är viktig även för dem. Märkbart är att flera bibliotek inte har några skrivna mål. Kanske anser man bibliotekets verksamhet så självklar att inga målskrivningar behövs? Det är i så fall är förvånansvärt med tanke på den komplexitet som kännetecknar dagens biblioteksverksamhet, vilken även tydligt framkommit i denna uppsats. Av de folkbibliotek jag varit i kontakt med hade endast tre formulerade mål för sin verksamhet. Dessa tre måldokument samt det som framkommit i de fyra intervjuerna, ligger till grund för analysen av uppdraget enligt biblioteken.

Bibliotekens måldokument:

Lund	Gratis. Information, kunskap, förströelse. Konstnärlig upplevelse. Mediabestånd av god kvalitet. Bedriva allsidig kulturell verksamhet. Samhällelig informationscentral. Öppet för alla. Aktivt uppsökande. God service.
Eslöv	Arbeta aktivt med att få alla att känna till biblioteket. Utåtriktat arbetssätt. Skapa en spännande och lustfylld miljö. Alla besökare ska gå nöjda härifrån.
Trelleborg	Öppet, gratis, tillgängligt. Kunskaps- informations-, och upplevelsecentrum. Aktiv verksamhet för barn och ungdom. Nå eftersatta grupper. Främja försörjningen av media på invandrarspråk. Hög kvalitet. Lässtimulerande åtgärder.

I bibliotekens måldokument finns, vilka jag utförligare redogjort för tidigare (se kap. 7 s. 28) ett tydligt uttryck för att folkbiblioteket har ett informations- och kunskapsuppdrag. Serviceuppdraget är påfallande, liksom även det sociala uppdraget. Demokratiuppdraget formuleras inte uttryckligen men finns där implicit. Två av tre, Lund och Trelleborg, talar om att bibliotekets verksamhet och mediabestånd ska präglas av god/hög kvalitet. Kulturarvet berörs inte. Däremot lyfter biblioteken fram förströelse, upplevelser och

allsidig kulturell verksamhet som något biblioteken ska ägna sig åt. Hur arbetet med kulturell verksamhet, konstnärliga upplevelser etc bedrivs på biblioteken dvs om det är aktivt eller passivt, går inte att utläsa. Ord och formuleringar som att biblioteket ska ha ett *utåtriktat* arbetssätt, *skapa* spännande miljöer etc ger stöd för tolkningen att man i bibliotekens något vaga målformuleringar ändå kan skönja en aktiv syn på bibliotekets uppdrag, medan det att biblioteket ska vara *aktivt uppsökande* samt arbeta för att *nå* eftersatta grupper, tyder på att man aktivt vill verka för att svara mot behov i samhället, dvs formulerar bibliotekets uppdrag i servicefunktions termer.

Bibliotekets uppdrag enligt intervjupersonerna:

Lund	Demokratiuppdrag. Informationsuppdrag. Kulturellt uppdrag. Hjälpa barnen till ett språk. Bildningsbärare. Öppet, tillgängligt, även personalen. Dubbelt uppdrag: Boken - nätbaserad information. Kvalitet.
Staffanstorp	Yttrandefriheten. Tillgången till det fria ordet. Stimulera barns läsning. Främja språkutveckling. Informationsförmedling. Öppet, tillgängligt, kompetent. Pedagogisk roll, vägled. Arbeta aktivt för att föra ut biblioteket. Marknadsföring. Lyhörddhet, anpassa sig, serva. Kvalitet.
Burlöv	Informationsförmedling. Livslånga lärandet. Upplevelser och kunskap är basen. Utbildningsuppdrag. Miljön viktig. Öppethållande.
Kävlinge	Sociala biten jätteviktig. Kunskap, utbildning, förströelse. Bas för skolan, Komvux, kunskapslyftet.

Biblioteken uppfattar sig ha ett informations-, kunskaps-, och serviceuppdrag. Genomgående uppfattar man sig också ha ett demokratiuppdrag, även om man formulerar sig lite olika (se även sid 31). Företrädaren för Lunds stadsbibliotek uppfattade demokratiuppdraget samt bibliotekets roll som bildningsbärare som det mest centrala. En framträdande plats hade också verksamheter riktade till barn och ungdomar samt bibliotekets uppgift att hjälpa dem till ett språk.

I Burlöv kom uppgiften som informationscentral på första plats. Annars var det orden ”upplevelse” och ”kunskap” som utgjorde en plattform för verksamheten i Burlöv. Kävlinge bibliotek har enligt intervjupersonen, i samband med att dels skolbibliotek lagts ner och dels antalet vuxenstudier ökat (se utförligare intervju sid 34), tagit på sig en allt större roll som stöd och extraresurs för skolorna. Det sociala uppdraget, speciellt i form av att nå ut till äldre och funktionshindrade framhölls också som mycket viktigt i Kävlinge. Att värna yttrandefriheten och tillgången till det fria ordet framhölls som centralt i Staffanstorp där man även betonade bibliotekspersonalens nya roll som pedagoger och vägvisare. I hälften av intervjuerna, Lund och Staffanstorp, är den aktiva synen på bibliotekets roll klart framträdande medan man i den andra hälften, Burlöv och Kävlinge, intar en mer servicebetonad hållning.

3. I likhet med lagtexten och kommunernas målformuleringar uppfattar sig de enskilda biblioteken ha ett betydande informations- och kunskapsuppdrag. Jag framförde tidigare att flertalet av kommunerna lagt sig på en nivå långt över lagen vad gäller synen på biblioteket som en aktiv, kulturskapande faktor i samhället. Detta gäller även för de enskilda folkbibliotek som formulerat mål för sin verksamhet, samt för de biblioteksföreträdare jag

intervjuat. De enskilda biblioteken uppfattar sig ha ett uppdrag att bedriva andra former av kulturell och konstnärlig verksamhet och på så vis fungera som ett kulturcentrum i samhället. Kulturarvet och den kulturbevarande funktionen nämns dock inte i bibliotekens mål eller av dess företrädare.

Till skillnad från lagen, men i likhet med vissa kommuners måldokument, talar de enskilda biblioteken om kvalitet. Servicen, verksamheterna och mediabeståndet ska hålla god kvalitet. Man ser sig dock inte ha ett ansvar som kulturförare på det sättet att man ska styra in vuxna människor på en viss typ av litteratur, men man vill erbjuda god litteratur och så får valet vara låntagarens eget. Biblioteket uppfattas som en tillgång i samhället som människor har rätt till. Serviceuppdraget är hos bibliotek och biblioteksföreträdare mycket tydligt, liksom det sociala uppdraget. Att biblioteket har i uppdrag att stimulera till läsning, främja språkutveckling, satsa på barn och ungdomar genom att anpassa mediebestånd och utbud efter deras behov, samt ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter omtalas oerhört sällan i kommunernas och bibliotekens måldokument trots att detta står i lagen. Kanske är det just för att det står i lagen som man inte tycker att man behöver nämna det, eller så menar man att dessa uppdrag innefattas i formuleringar som ”öppet för alla”, ”god service” etc. Företrädaren för biblioteket i Kävlinge poängterade under intervjun vikten av att nå ut till kommunens äldre innevånare, vilka inte själva kunde ta sig till biblioteket (se sid 33).

Trelleborgs bibliotek beskriver sig som den ”centrala punkten i kommunen vad gäller informations- och biblioteksverksamheten i grundskolor och gymnasieskolor. Att biblioteket fått (eller tagit på sig) ett allt större ansvar vad gäller att fungera som stöd och extraresurs för skolorna är något som också Burlövs och Kävlinge biblioteksföreträdare vittnar om. Detta är ett självpåtaget uppdrag som varken omtalas i lagen eller i kommunernas målformuleringar. I intervjusvaren framkommer svårigheterna att bemöta den anstormning av människor till biblioteket som utbildningsexplosionen inneburit samt en besvikelse över uteblivet stöd från politikerna, vilka inte alltid anses ha förståelse för situationen. (se sid 39)

9.3 Samstämmighet och/eller motsättningar hos uppdragsgivare och uppdragstagare.

Biblioteket har ett sammansatt och mångtydigt uppdrag. De allmänna, genomgående uppdrag för biblioteket som ändock tydligt framkommit i denna uppsats är *informationsuppdraget* och *kunskapsuppdraget*. I detta ligger också ett *serviceuppdrag*.

Inledningsvis talade jag om biblioteket som en produkt av samhället, men också som en del av en pågående samhällsprocess, vilken biblioteket både påverkar och påverkas av. I takt med att relationerna mellan medborgare och samhälle förändras, ändras också bibliotekets roll. Samhällets satsningar på det livslånga lärandet och den högre utbildningen har bidragit till att kunskapsuppgiften, och i förlängningen den pedagogiska uppgiften, blivit mer central för biblioteken.

Lagen, måldokumentet och intervjusvaren talar inte så mycket om kulturföraren utan lägger mer betoning på information, tillgången till det fria ordet, att ge service och upplevelser. I takt med informationsteknikens utveckling har biblioteket på senare tid fått en ökande betydelse som informationscentral.

Både vad gäller informationsuppdraget och kunskapsuppdraget handlar det om att svara upp mot behov som finns utanför biblioteket, alltså ett servicefunktions uppdrag.

Demokratiuppdraget ligger genomgående som en fond, det finns där hela tiden om än ibland outtalat. Är det demokratiska uppdraget ett aktivt uppdrag? Demokratin finns så att säga utanför biblioteket och ger biblioteket ett uppdrag att vara delaktigt i, och spela en aktiv roll i det demokratiska samhället. Det är en aktiv roll som samtidigt är passiv eftersom den är fullständigt given av samhället och kulturen.

För att axla sina olika uppdrag använder sig det enskilda biblioteket av olika strategier. Öppenhet och tillgänglighet i allt har betonats av intervjupersonerna t ex att ha öppet på tider som passar skolor och förskolor, tydlig skyltning inne på biblioteket, personalens attityd gentemot biblioteksbesökare vilken ska präglas av lyhördhet och servicekänsla, inbjudande arkitektur och inredning osv. Samarbete med andra kultur och utbildningsinstitutioner, föreningar etc är andra former man arbetar efter för att erbjuda en så fullgod verksamhet som möjligt. Även om man inte anser biblioteket vara ett serviceföretag, så grundar man sin verksamhet på synen att biblioteket är till för folket och inte tvärtom. Är det så att behovet av information och kunskapsförmedling har ökat, så anpassas verksamheten efter det.

Det har också framhållits som viktigt att det gäller att arbeta för att göra biblioteket känt, att marknadsföra sig både mot uppdragsgivare och användare. En god relation till kommunpolitikerna beskrivs som betydelsefull. I samband med detta framkom också att lagen många gånger är bra att ta till och stödja sig mot i diskussioner med beslutsfattarna.

Inriktningen på biblioteksverksamheten är till vissa delar lagstadgad då det i bibliotekslagen fastslås att biblioteket ska prioritera och barn och ungdomar, invandrare och funktionshindrade samt anpassa sin verksamhet efter dessa gruppers behov. Lagen talar också om att biblioteket ska arbeta med läsfrämjande och språkstimulerande åtgärder.

Biblioteket har i vissa fall valt att ta ett större ansvar och lägga sig på en aktivare nivå än vad som uttrycks i bibliotekslagen och de kommunala måldokumenterna. Så är fallet i t ex Kävlinge vad gäller bibliotekets självpåtagna funktion som en stödresurs för skolorna. När skolbibliotek lagts ner i kommunen har biblioteket gått in och tagit på sig ett ansvar för barnen, ett ansvar som intervjupersonen i Kävlinge menar egentligen är gemensamt (se sid 39). I Kävlinge är också det sociala uppdraget och ansvaret tydligt. I intervjun poängteras den mycket viktiga roll som biblioteket spelar i de äldre kommuninvånarnas liv och att det gäller för biblioteket att se till att man når ut till dem med t ex uppsökande verksamhet som ”Boken kommer”. Detta skulle kunna ses som en reaktion mot kommunens målskrivning, men även i denna finns faktisk en tydlig social profil.

Kävlinge kommun framhåller också bibliotekets folkbildande uppdrag i det att man säger att ”grunden för biblioteksverksamheten är att den gynnar folkbildningen och att den är inriktad mot barn och ungdomar”. I Lund menar intervjupersonen att biblioteket har ett klart folkbildande uppdrag och att biblioteken i detta avseende tar vid efter studieförbunden som nu, enligt henne, fått en annan inriktning på sin verksamhet än de haft tidigare. I kommunens målformulering för biblioteksverksamheten sägs ingenting om folkbildning, varför man kan tolka det som att biblioteket valt att lägga sig på en självpåtaget högre nivå när det gäller detta än vad som förväntas från uppdragsgivaren.

Vad gäller kvalitetsaspekten lägger sig också de enskilda biblioteken på en tydligare uttalad och aktiv nivå än vad lagen och målskrivningarna anger, även om vissa kommuner vågar gå in i en värdediskussion och t ex tala om att biblioteket ska värna ickekommersiell litteratur. Ansvar för skattepengar och inför skattebetalare samt professionalism och yrkesstolthet gör att man från bibliotekets sida vill hålla en hög kvalitetsnivå på det man erbjuder. Man ser sig dock inte ha ett ansvar som kulturfostrare på det sättet att man ska styra över människors smak. Det finns en ribba där man sätter gränsen för vad som

exempelvis är bra eller dålig litteratur, men den ribban är sänkt. Biblioteken talar om kulturell mångfald och uppfattar många gånger det som att det ingår i deras verksamhetsuppdrag att tillhandahålla andra former av kulturella upplevelser än de rent litterära.

Likaväl som biblioteket kan lägga sig på en högre, ”överbjudande” nivå vad gäller sitt uppdrag, kan det gå åt motsatt håll och lägga sig på en lägre, ”underbjudande” nivå. Vad gäller demokratiuppdraget kan man t ex i Trelleborg se att det i bibliotekets måldokument inte är lika kraftigt markerat som i kommunens målformulering för biblioteksverksamheten.

De enskilda biblioteken och dess uppdragsgivare är samstämmiga vad gäller bibliotekets uppdrag på ett högre, övergripande plan, men i det dagliga arbetet upplever biblioteksföreträdarna att verksamheten inte sitter helt säkert. De måste argumentera för sin verksamhet och försvara den inför politikerna och här menar man att det är skönt att kunna åberopa lagen. Det är viktigt med uppdragsgivarens förtroende och stöd.

Biblioteksföreträdarna i exempelvis Burlöv och Kävlinge ger uttryck för att biblioteket behöver mer stöd och resurser, bland annat i form av personal för att kunna klara utbildningsexplosionen och det ökande utnyttjande av biblioteket som den innebär. Åtminstone i Kävlinge menar man sig inte känna något stöd från politikerna i kommunen snarare tvärtom.

Biblioteken vill ha starkare stöd av lagen medan kommunerna å sin sida hävdar sitt självstyre.

10. Sammanfattning/konklusion

Syftet med denna uppsats har varit att utröna vilket uppdrag folkbiblioteket har i samhället idag, dels enligt uppdragsgivarna, dvs stat och kommun, dels enligt folkbiblioteken själva, samt i vilken utsträckningen de olika aktörerna har samma syn på uppdraget.

Denna uppsats har därför studerat uppdraget på fyra olika nivåer; bibliotekslagen, kommuners måldokument, enskilda folkbiblioteks måldokument samt intervjuer med företrädare för biblioteken. Särskild vikt har lagts vid om man i de olika målformuleringarna beskrivit bibliotekets uppdrag i aktiva, kulturskapande termer eller i passiva servicefunktionstermer.

I bibliotekslagen ges folkbiblioteket ett demokrati-, kultur-, informations-, utbildnings-, och serviceuppdrag samt ett läsförmedlande uppdrag. Lagen uttrycker bibliotekets uppdrag i både passiva och aktiva termer. Biblioteket förväntas spela en aktiv roll vad gäller att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Biblioteket ges också ett tydligt socialt uppdrag då det i lagen talas om att man skall prioritera vissa svagare grupper i samhället såsom barn, ungdomar, invandrare samt funktionshindrade. Biblioteket skall vara för alla medborgare, det skall vara tillgängligt och boklån skall vara gratis.

Bibliotekslagen är vag vilket troligen är medvetet för att inte inkräkta på det kommunala självstyret och för att inte skriva biblioteken ”på näsan” vad de ska syssla med. Den garanterar folkbibliotekets existens men säger lite om innehåll och ingenting om kvalitet, samt ger kommunerna stor handlings- och tolkningsfrihet. Varje enskild kommun får själv avgöra hur många biblioteksenheter man ska ha samt hur verksamheten ska organiseras.

Bland kommunerna och de enskilda biblioteken är bilden komplex. Vissa kommuner vågar gå in i en värdediskussion: t ex värna om icke-kommersiell litteratur. En del har en mycket aktiv roll åt biblioteket, andra en mycket passiv. De kommunala måldokumenterna uppvisar stora skillnader angående biblioteksverksamheten - någon kommun nämner t ex inte biblioteket alls. Gemensamt är informationsuppdraget, vilket framstår som centralt, därefter kommer kunskapsuppdraget. Båda uppdragen får sägas formuleras och uppfattas som passiva i den mening att det gäller för biblioteket att svara upp mot behov i samhället. Biblioteket skall enligt kommunernas målskrivningar vara öppet, tillgängligt och gratis, en plats för möten, upplevelser och kunskap, och i enlighet med bibliotekslagen skall särskild hänsyn tas till barn och ungdomars behov. Det finns inga anvisningar i de kommunala måldokumenterna om bibliotekets geografiska och sociala spridning, ej heller något om personalens kompetens eller bibliotekets eventuella kulturbevarande uppdrag.

De enskilda biblioteken uppvisar även de stora skillnader i sina målformuleringar. Anmärkningsvärt är att de flesta av de bibliotek som ingått i undersökningen inte har någon målbeskrivning. Gemensamt för de enskilda biblioteken är att de uppfattar sig ha ett informations-, kunskaps- och serviceuppdrag. Företrädarna för de enskilda biblioteken skiljer sig åt med hänsyn till var de lägger tyngdpunkten. Någon framhåller bibliotekets sociala uppdrag medan andra poängterar bibliotekets informationsförmedlande roll. Ansvar för barnens språkutveckling beskrivs som mycket viktigt. Biblioteket ska arbeta aktivt med läsförmedlande åtgärder och verksamheter riktade till barn och ungdomar, samt för att nå eftersatta grupper. Vidare ska biblioteket vägleda, ge service, vara förmedlare av kultur och litteratur, arbeta med folkbildning, samt fungera som en resurs för skolorna. Serviceuppdraget framträder tydligt medan demokratiuppdraget mer implicit får karaktären av en ”famn” vilken omsluter informations-, kunskaps-, och utbildningsuppdraget etc. I vissa hänseenden, t ex gällande kvalitetsaspekten, bibliotekets roll som kulturcentrum eller som stödresurs åt skolorna, lägger sig de enskilda biblioteken på en högre nivå och

uppfattar sig ha ett större ansvar än vad som ålagts dem i lagen och de kommunala måldokumentet.

Det är en mycket komplex bild som framträder då det gäller hur bibliotekets uppdrag uppfattas, något som innebär både möjligheter och svårigheter för det enskilda biblioteket.

Vi har i Sverige en lång tradition av väl fungerande bibliotek. Denna tradition med sin samlade erfarenhet och kunnande gör tillsammans med verksamhetens organisation och innehåll att det finns goda skäl att tro att biblioteket har kapacitet att klara av sitt komplexa uppdrag, att erbjuda ett varierat utbud och möta upp mot många olika sorters behov. Dock förutsätter detta att biblioteken har tydligt utarbetade verksamhetsmål för att inte knäckas av diffusa krav och orimliga förväntningar från sig själva och omvärlden.

Boklån är gratis, biblioteket är till för alla, detta är tryggt och garanterat enligt lag. Lagen bestämmer också till viss del inriktning på bibliotekens verksamhet i det att den säger att biblioteket ska prioritera vissa grupper som barn, ungdomar, funktionshindrade och invandrare. Alla medborgare har enligt lagen rätt till biblioteket, rätt att utnyttja dess tjänster och utbud. Detta är dock inte detsamma som att biblioteket i realiteten kan vara allt för alla, eller göra allt för alla (även om den sistnämnda ambitionen finns).

Bibliotekets verksamhet omfattar inte längre enbart litteratur och tryckt information utan även elektroniskt material, musik, film, databaser, informationssökning, uppsökande/utåtriktad verksamhet, kulturevenemang av olika slag etc. Denna utveckling av bibliotekets uppdrag bidrar ytterligare till dess bredd och komplexitet och gör att man måste bli ännu tydligare vad gäller att definiera sin roll och sitt uppdrag, kanske inte minst i relationen till uppdragsgivarna. Lagen och måldokumentet talar ett språk, verkligheten i form av ekonomiska och mänskliga resurser sätter dock sina egna ramar och gränser för vad man kan åstadkomma. Det verkar finnas ett glapp mellan vad man vill och vad man kan, inte på grund av okunskap utan på grund av snäv ekonomi och för lite personal.

Komplexiteten kan vara både en styrka och en svaghet. Det kan t ex i detta sammanhang vara en styrka för biblioteken att inte ha en alltför detaljerad målskrivning eftersom man då lämnar fältet öppet för större handlingsfrihet och är mer flexibel att anpassa sig till omvärldens skiftande behov, men det kan också vara en svaghet om man inte är klar över vad ens uppgift egentligen är, och om man så att säga sparkar åt alla håll i tron att man kan och ska vara allt för alla och göra allt för alla. Hur man förhåller sig till detta kan variera. Vissa fungerar bäst när de arbetar med visioner och öppna lösningar, andra upplever frihet under tydligt fastställda mål. I intervjusvaren ges exempel på hur biblioteken vill leva upp till att vara allt för alla, men att brist på personal och ekonomiska resurser leder till att det blir en snedfördelning i verksamheten. Serviceuppdraget vad gäller information och kunskap väger över. Att serva studerande är ett uppdrag som lagts på de senaste åren och som nu upplevs ta så mycket tid och resurser i anspråk att man inte har möjlighet att ägna sig åt uppsökande verksamhet och utåtriktat arbete i den omfattning man skulle vilja.

Det finns inget enkelt svar på hur eller om biblioteket klarar av att leva med komplexiteten. Lika sammansatt som verksamheten är måste troligen lösningen tillåtas vara. Det finns inte ett svar som passar alla. Varje enskilt bibliotek måste i dialog med uppdragsgivarna sätta upp realistiska mål för sin verksamhet och föra en aktiv, levande och kontinuerlig diskussion om sitt uppdrag. Målen man sätter upp är inte cementerade för evigt utan kan revideras och anpassas till samhällsutvecklingen, lokala förhållanden, befolkningsstrukturen etc.

Som slutsats kan sägas att den samlade bilden av bibliotekets uppdrag är att informationsuppdraget är det tydligast framträdande och att den servicebetonade (passiva)

uppdragstolkningen överväger jämfört med den kulturskapande (aktiva). Biblioteksverksamheten präglas av komplexitet vilket skapar ett utrymme för egendefinitioner av bibliotekets uppdrag men också ett krav på biblioteket att reflektera över sin roll. Det borde därför vara viktigt för biblioteken att aktivt arbeta med sin självbild och sina måldokument.

Källor och litteratur

Litteratur

Bell, Judith, *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur, 2000.

Biblioteken, kulturen och den sociala intelligensen. Aktuell forskning inom biblioteks- och informationsvetenskap, Red. Lars Höglund. Göteborg: Chalmers repro, 1995.

Bibliotek - mötesplats i tid och rum: en bok om demokrati. SAB:s demokratigrupp. Lund: Bibliotekstjänst, 2000.

Eneroth, Bo, *Hur mäter man "vackert"?* Grundbok i kvalitativ metod. Stockholm: Natur och kultur, 1987.

Folkbibliotek i tal och tankar. En faktarapport från folkbiblioteksutredningen. Stockholm: Liber Förlag, 1982.

Nilsson, Sven, *Kulturens vägar*. Malmö: Polyvalent, 1999.

Magisteruppsatser

Herder, Mats, *En svensk bibliotekslag!* Borås: BHS 1988:33

Håmark, Margareta, *Behöver vi en svensk bibliotekslag?* Lund: BIVIL, 1997:14

Häggström, Lotten och Renberg, Ulla, *Vägen till en bibliotekslag i Sverige*. Borås: BHS 1998:58

Tidningsartiklar och insändare

Biblioteksbladet 2001: 08-09, s 7-8 "Bibliotekslagen bidrar till att låsa positionerna."

DIK Forum 16/98, s 3 "Lag om vad? Dags att renovera bibliotekslagen."

Författaren 2000 nr 4, s 10-11 "Vi behöver en bibliotekslag med klös!"

Insändare i Sydsvenska Dagbladet 2001-08-13, "Lyx som bibliotek ska inte skattefinansieras".

Statens Offentliga Utredningar

SOU 1984:23 *Folkbibliotekens framväxt i Sverige*.

SOU 1995:84 *Kulturpolitikens inriktning*.

Propositioner

Regeringens Prop. 1984/85:141 *Om litteratur och folkbibliotek*.

Regeringens Prop. 1996/97:3 *Kulturpolitik*. Bilaga 1.

Regeringens Prop. 1997/98:86 *Litteraturen och läsandet*.

Betänkanden

Kulturutskottets betänkande 2000/01:KrU5

Bibliotekslagen

SFS nr 1996:1596.

<http://rixlex.riksdagen.se/htbin/>

Måldokument

Burlövs kommun. *Budget 2000*.

Eslövs kommun. *Mål för kulturnämnden*.

Lunds kommun. *Kommunfullmäktiges mål för kultur- och fritidsnämnden i Lund*.

Hässleholms kommun. *Kulturnämndens mål för verksamheten 2000 - 2002.*

Kristianstad kommun. *Kultur- och fritidsförvaltningen. Budget 2002*, samt
http://www.kristianstad.se/politisk_ledning/k&f.asp

Kävlinge kommun. *Kulturplan 2001.*

Staffanstorps kommun. *Avtal Biblioteket och kultur- och fritidsnämnden i Staffanstorp för 2001.*

Trelleborgs kommun. *Måldokument 2000. Upplevelsenämnden i Trelleborg.*

Måldokument för stadsbiblioteken i Eslöv, Lund och Trelleborg.

Intervjuer

Intervjuer med företrädare för huvudbiblioteken i Burlöv, Staffanstorp, Kävlinge och Lund.

Bilaga 1.

Intervjufrågor.

1. Definiera din syn på bibliotekets roll och uppgift/uppdrag. Hur ser du på bibliotekets roll/uppgift? Konkretisera. Ge exempel.

2. Medveten strategi i bibliotekets verksamhet där detta går igen? Finns det någon medveten strategi där...

Beroende av svaret på fråga 1.

3. Vilken är bibliotekets primära uppgift. Vad är bibliotekets centrala ansvar/huvudansvar? Vilken är bibliotekets kärnverksamhet? Vad är viktigast att rädda om man skulle tvingas till kraftiga nedskärningar?

4. Vilka prioriteringar gör man nu? Hur? Varför?

Ovanstående är mina frågor/stolpar som jag hade som stöd och underlag för ett samtal snarare än en regelrätt intervju. Formuleringarna, som ibland kan tyckas vara ”kaka på kaka” är menat mer som en hjälp för mig själv. Respondenterna har inte sett dessa frågor/formuleringar.

Bilaga 2.

Bibliotekslagen

SFS nr: 1996:1596

Departement/myndighet: Kulturdepartementet

Rubrik: Bibliotekslag (1996:1596)

Utfärdad: 1996-12-20

Omtryck: 1998:1249

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet.

2 § Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek.

3 § På folkbiblioteken skall allmänheten avgiftsfritt få låna litteratur för viss tid.

Bestämmelsen hindrar inte att ersättning tas ut för kostnader för fotokopiering, porto och andra liknande tjänster. Inte heller hindrar den att en avgift tas ut i de fall låntagare inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

4 § Ett länsbibliotek bör finnas i varje län.

Länsbiblioteket skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter.

För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

5 § Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.

6 § Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor. Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

7 § Kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten. Landstingen ansvarar för länsbiblioteken och för biblioteken vid högskolor med landstingskommunalt huvudmannaskap.

Staten ansvarar för övriga högskolebibliotek och för lånecentralerna samt för sådan biblioteksverksamhet som enligt särskilda bestämmelser ankommer på staten.

8 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska

och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

9 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

10 § Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.

